

"כסף משלהן"**תביעות אזרחיות של קרבנות סחר
כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו****

א. מבוא ◀ ב. סחר כחול ולבן ◀ 1. מכוכבה ושושנה עד נטאשה וסבטלנה
— סקירה היסטורית ◀ 2. "בעבור חופן דולרים" — הרצינול הכלכלי של
הסחר בנשים ◀ ג. מקרבנות לתובעות, והקשיים שבדרך ◀ 1. הולדתו של

* יועצת משפטית לנושא הסחר בנשים במוקד סיוע לעובדים זרים, מרכזת את הקליניקה
למאבק בסחר בנשים באוניברסיטה העברית ואת הקליניקה לסיוע מהגרי עבודה והקליניקה
לזכויות נשים בבית הספר למשפטים של המכללה למינהל. מאמר זה לא היה נכתב אלמלא
עבודתן הנפלאה של אחוה ברמן ונועה עזרא, סטודנטיות בקליניקה באוניברסיטה העברית,
שמסירותן ללא גבול, חוש הצדק המפותח שלהן ואמונתן כי התהום הפעורה בין משפט
לצדק ניתנת לגישור, הם שאפשרו פרסומו של המאמר. כמו כן ברצוני להודות לד"ר צחי
קרן-פז על שהדריכני בתבונה ובסבלנות רבה בנבכי דיני הנוזיקין, ולחברי המערכת ולקורא
החיצוני על עבודתם המפירה ועל הערותיהם מאירות העיניים למאמר זה.

** מאמר זה מוקדש באהבה רבה לאינה נגרוצה, קרבן סחר בנשים ממולדובה, אשר שמה קץ
לחייה ביום 4.7.03, כמה חודשים לאחר שהסתיים ההליך הפלילי נגד סוחריה. לאדם שסחר
בה ואנס אותה נפסקו עשר שנות מאסר, והן הומרו בבית המשפט העליון לתשע. בית
המשפט המחוזי קבע כי בשל תקופת המאסר הארוכה לא יוטל על הנאשמים קנס כספי.
האפשרות להענקת פיצוי לקרבנות העבירה לא נדונה בגזר הדין כלל. בת 21 הייתה במותה.
בין מועד סיום כתיבת מאמר זה לבין מועד העברתו לדפוס התרחשו שינויים רבים: חוק
איסור סחר בבני אדם (תיקוני חקיקה), התשס"ז-2006 (להלן: חוק איסור סחר בבני אדם)
נכנס לתוקפו ואימץ חלק מן ההסדרים שבהם דן מאמר זה. בין השאר הורחבה הגדרת הסחר,
והיא עוסקת גם בעבדות, בעבודת כפייה, בסחר באיברים ועוד. כן קובע החוק כי שופט שלא
יפצה קרבן סחר יצטרך לנמק מדוע, וכי תוקם קרן מיוחדת למאבק בסחר בבני אדם ולשיקום
קרבנותיו, ואליה יועברו כספים שיחולטו לפי חוק זה וקנסות שיוטלו לפיו, אולם הכספים
יוקדשו לא רק לקרבנות אלא הם יועברו גם לרשויות האכיפה לצורך מאבק בתופעה
ולשיקום. רק חלק יוקדש לתשלום פיצוי לקרבנות, אשר נקבע בפסק דין ולא שולם. כמו כן
בית המשפט המחוזי בתל-אביב קיבל את הטענה כי ניתן לפצות קרבן סחר מבלי שתוכיח את
הנוק שנגרם לה, וכי סחר יוצר למעשה כליאת שווא של הקרבן ומצדיק תשלום פיצויים
עונשיים (ת"א (ת"א) 2191/02 פלונית נ' ז'ק, פורסם במאגר נבו (8.3.2006)). הנתבע הגיש
ערעור לבית המשפט העליון, ודיון בערעור זה יתקיים במהלך פברואר 2008. רובן המכריע
של קרבנות הסחר שתבעו את סוחריהן בשנתיים האחרונות בהליכים אזרחיים לא קיבלו את
הפיצוי שנפסק להן.

הסיוע המשפטי לקרבנות סחר ◀ 2. הקשיים האופרטיביים העומדים בפני קרבנות סחר המעוניינות לתבוע את סוחריהן ◀ ד. פתרון מוצע: העצמה דרך המשפט האזרחי ◀ 1. יתרונות ההליך האזרחי על פני ההליך הפלילי לקרבנות ◀ 2. תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: כישלון מתמשך לצד אופטימיות זהירה ◀ 3. העוולות הנזיקיות ◀ 4. ראשי נזק ◀ 5. עשיית עושר ולא במשפט ◀ 6. נטל הוכחת הנזק ודרך הוכחת שיעורו ◀ 7. טענות שעל בית המשפט לדחות על הסף ◀ ה. של מי הכסף הזה, לעזאזל? ◀ 14. משפט משווה – דרכים לפיצוי קרבנות עבירה ◀ 2. הצעה למודל ישראלי של קרן ◀ ו. סוף דבר.

“שוחרי הקדמה שלנו נרעשים מתגליתם המפתיעה: הסחר בעבודה לבנה. העיתונים מוצפים בדיווחים על ‘התנאים המחרידים’ והמחוקקים כבר שוקדים על חוקים חדשים ששימו קץ לזוועה. כדאי לשים לב לכך שבכל פעם שרוצים להסיט את דעת הציבור מעוול ציבורי גדול, מכריזים על מסע צלב נגד מעשי תועבה, הימורים, מסבאות וכן הלאה. ומה יוצא מזה? הקף ההימורים גדל, הלוקחות צובאים בהמוניהם על דלתותיהן האחוריות של המסבאות, הזנות שוברת שיאים ומערכת הסרסרות ובתי הזונות מידרדרת עוד יותר.

כיצד קורה שמוסד, המוכר כמעט לכל ילד, מתגלה כך פתאום? כיצד קורה שהעוול הזה, המוכר לכל סוציולוג, הופך בבת אחת לסוגיה בוערת כל כך? .... רק משעה שמצוקות אנושיות הופכות להיות צעצוע מבהיק וצבעוני פונה התינוק המגודל, ששמו המין האנושי, להתעניין בהן – לפחות לזמן מה. המין האנושי הוא תינוק גחמני מאוד: הוא תובע צעצועים חדשים מדי יום. הצעקה הצדקנית נגד הסחר בעבודה לבנה היא צעצוע כזה. היא מצליחה לשעשע את המין האנושי לזמן מה, והיא תעזור לתפור עוד כמה חליפות פוליטיות לפרזיטים שמנים הסובבים בעולם כפקחים, חוקרים, בלשים וכדומה”.

אמה גודלמן¹

1 אמה גודלמן “הסחר בנשים” חמישה מאמרים פמיניסטיים 21-37 (דפנה רוזנבליט עורכת ומתרגמת, פרדס הוצאה לאור, 2005). הדברים נכתבו בראשית המאה העשרים, אך הם מדויקים ונכוחים גם היום, מאה שנים כמעט לאחר כתיבתם.

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

א. מבוא

בישראל של שנת 2006 מצוי מספר בלתי ידוע של קרבנות סחר בנשים למטרות עיסוק בזנות.² אף שמספרן אינו ידוע, תנאי חייהן מוכרים היטב לרשויות האכיפה, ובמידה הולכת וגוברת לציבור הרחב: תנאים של כליאה, אונס, עושק, התעללות ואיומים. רק בחמש השנים האחרונות החלה פעילות של ממש למיגורה של עבירה זו, אך היא התמקדה לרוב באכיפת החוק הפלילי היבש בלי שהוענקה תשומת לב כלשהי לצדדים משפטיים וחברתיים נוספים של הסוגיה.

קרבנות סחר הן נשים מוחלשות בכל מובן: נוסף על המצב הקיים במדינות מוצאן, רבות מהן נקלעו למעגל הסחר לאחר שחוו התעללות מינית או אחרת. לעתים קרובות נטל פרנסת המשפחה מוטל עליהן. אף שהן רואות באפשרות העבודה מחוץ לארצן קרש קפיצה לשיפור מצבן, הרי שבמרבית המקרים הן ימצאו את עצמן במצב גרוע בהרבה מזה שהיו בו קודם לכן: נשלטות באופן מוחלט בידי מבריחים, סוחרים, סרסורים, ונתונות בידיהם לשבט ולחסד. הליך השיקום, שכל קרבן סחר צריכה לעבור לאחר הסחר בה ובטרם תוכל לשוב ולהשתלב בחברה, חייב לכלול תהליך של החזרת השליטה על חייה לידיה תוך קבלת החלטות עצמאיות שתיעשינה על ידיה על בסיס מידע שיינתן לה בתהליך זה.

מרכיב חשוב בתהליך של העצמתה של כל קרבן סחר ושל השבת השליטה בחייה לידיה הוא ההליך המשפטי כנגד סוחריה, אם אמנם ננקט כזה. כאוכלוסיה המודרת דרך קבע ממרכזי קבלת החלטות, ואף החלטות הנוגעות באופן ישיר לחייה, נטילת חלק בהליכים משפטיים כנגד הסוחר, ובייחוד אם נעשו ביוזמתה, היא צעד חשוב ומשמעותי עבורה. הליכים משפטיים נגד סוחרי נשים מתנהלים בשני מישורים: הפלילי והאזרחי. ההליך הפלילי איננו תמיד הבמה הטובה ביותר להעצמתו של קרבן עבירה, ולעתים הוא משיג תוצאה הפוכה, שכן במסגרת זו משמשת האישה כלי בידי רשויות התביעה, שאינן מעדכנות אותה לרוב במהות ההליך, בטיבו ובתוצאותיו. היא נאלצת להתעמת עם חקירות (פוגעניות לרוב) של עורכי דינם של הסוחרים, דבר המחליש אותה במידה ניכרת. לעומת זאת ההליך האזרחי-הנוזקי הוא הליך שהאישה עצמה יוזמת, מבחירה חופשית, והיא

2 בישראל ובעולם קיימות תבניות סחר שונות של נשים וגברים כאחד למטרות שונות, ובהן זנות, סחר איברים, פונדקאות, עבדות משקי בית ועוד. למרות רבגוניות זו הושם הדגש לרוב על הטיפול בסחר בנשים למטרות עיסוק בזנות תוך התעלמות מבעיות דומות למדי שהן מנת חלקם של קרבנות סחר למטרות אחרות. מאמר זה יעסוק רק בנשים הנסחרות למטרות עיסוק בזנות, אך הדברים האמורים נכונים לכלל קרבנות העבדות המודרנית.

בעמדת התובעת, המחליטה על טיבו של ההליך, על דרך ניהולו, על הראיות שיוגשו במהלכו ועוד.³

הגורם הכלכלי הוא גורם רב חשיבות בתעשיית המין: סוחרי הנשים בוחרים בעבירה זו דווקא בשל כדאיותה הכלכלית הגבוהה, וקרבתה מגיעות משכבות סוציאקונומיות חלשות במדינות נחשלות. שינוי חלקיה של משוואה זו, קרי צמצום הרווחים הקיימים בצד עבירת הסחר, מחד, ושיפור מצבן הכלכלי של הנשים, מאידך, יוכל לצמצם באופן משמעותי את היקף התופעה, גם אם לא למגרה כליל. בשנים האחרונות החלה מדינת ישראל לטפל בצדה האחד של המשוואה והגבירה את המאבק הכלכלי בסוחרים, אך כספים אלו מועברים, ברובם, לאוצר המדינה ולא לידי הנשים. אחת הדרכים החשובות למאבק כלכלי בסחר בבני אדם, המהווה גם העצמה לקרבנות העבירה עצמן, היא סלילת נתיב עבורן לתביעות אזרחיות. דא עקא, שמדינת ישראל מקפידה לגרש דווקא את הנשים, בטרם ימצו זכויותיהן בהליכים משפטיים כנגד סוחריה, ולהעמיד בפניהן מכשולים בדרךן לתביעות אלו.

בחלקו הראשון של המאמר אסקור את נושא הסחר בנשים בישראל למטרות עיסוק בזנות, את השיקול הכלכלי העומד ביסודו של סחר זה, כפי שהוא בא לידי ביטוי בשיקוליהם של הסוחרים, של הנשים ושל המדינה. חלקו השני של המאמר יבחן את הקשיים הניצבים בפני קרבנות הסחר כיום, במישור החוקי, הכלכלי והנפשי, כאשר הן מעוניינות לקבל פיצוי מסוחריהן על הנזק שנגרם להן. חלקו השלישי של המאמר ידון בדרך שבה ניתן להעצים את קרבנות הסחר באמצעות המשפט האזרחי תוך בחינת אפשרות להגשת תביעות בגין עוולות וראשי נזק שונים שניתן לעשות בהם שימוש בתביעות אלו. החלק הרביעי והאחרון יעסוק בקשיים הניצבים בפני הנשים בבואן לגבות את סכומי הכסף שנפסקו להן בפסק הדין, ולהציע הקמתה של קרן מיוחדת לקרבנות סחר, שתיתן מענה לקשיים הקיימים במימוש פסקי הדין.

מאמר זה מבוסס, במידה רבה, על עבודתי עם קרבנות סחר כ"יועצת משפטית של מוקד סיוע לעובדים זרים"⁴ ועל מפגשים ושיחות עם מאות קרבנות סחר במתקני כליאה ובמקומות נוספים. רק חלק קטן מהן הגישו בסופו של יום תביעות אזרחיות כנגד סוחריהן. רובן גורשו ללא פרוטה בכיסן.

3 השיקולים שיופיעו במאמר זה רלוונטיים ברובם לקרבנות עבירה נוספים המעוניינים לתבוע את האדם שפגע בהם, והם אינם ייחודיים דווקא לקרבנות סחר.
4 עמותת וולונטרית הפועלת בהתנדבות למען מהגרי עבודה וקרבתות סחר בישראל. העמותה מעניקה סיוע הומניטרי במתקני הכליאה השונים של המועמדים לגירוש, והיא מגישה בשמם עתירות ותביעות מסוגים שונים לקידום זכויותיה של אוכלוסייה זו.

ב. סחר כחול ולבן

1. מכוכבה ושושנה עד נטאשה וסבטלנה – סקירה היסטורית

הזנות מעולם לא נאסרה על ידי המחוקק הבריטי, והמחוקק הישראלי אימץ, במידה רבה, את ההסדרים שהתקיימו בחקיקה בנושא זה עובר להקמת המדינה. החקיקה הציבה כמה סייגים סביב נושא הזנות, ובבסיסם מניעת ניצולה של הזונה ומניעת מטרד מוסרי לזולת.⁵

במרוצת השנים היו הנשים שהועסקו בזנות בבחינת נוכחות-נפקדות בבתי המשפט השונים בישראל. תפקידן התמצה בהיותן עדות תביעה הן בכתבי אישום בעבירות הקשורות לזנות⁶ הן כקרבנות עבירות שונות: אונס,⁷ רצח,⁸ אלימות⁹ ועוד. מערכת המשפט הטילה דופי בעדותן בשל הנורמות המוסריות הנמוכות שיוחסו להן, והדין שאומץ על ידי מדינת ישראל מן המחוקק המנדטורי היה כי עדותה של אישה העוסקת בזנות, או הידועה כעוסקת בזנות, זקוקה לסיוע ראייתי.¹⁰ לעתים נדירות בלבד הן הופיעו

5 על הזנות בארץ בתקופת המנדט ראו: דבורה ברנשטיין "תל אביב לבשה מחשוף... פנינה המשוגעת וגבולות הכרך" תיאוריה וביקורת 143 25 (2004). על יחסו של המשפט הישראלי לזונה ראו איתי פרוסט הזונות הנעלמות מהעין: נוכחות נפקדות במשפט הישראלי (עבודה גמר לתואר "מוסמך במשפטים", אוניברסיטת תל אביב – הפקולטה למשפטים, 2004).

6 בדבר עבירות כגון סרסרות וניהול בית בושת ראו ע"פ 344/65 ביץ נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד כ(4) 477 (1966); ע"פ 400/73 גיא נ' מדינת ישראל, פ"ד כח(1) 604 (1974); ע"פ 2249/92 גביון נ' מדינת ישראל, מח(4) 805 (1994); ע"פ 382/68 פרץ נ' מדינת ישראל, פ"ד כב(2) 968 (1968); ע"פ 158/55 פיק נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד י(1) 662 (1956) (להלן: עניין פיק); ע"פ 765/78 ינקו נ' מדינת ישראל, פ"ד לג(3) 219 (1979).

7 ע"פ 3728/04 דווירי נ' מדינת ישראל, פורסם במאגר נבו (2005); ע"פ 648/77 קריב נ' מדינת ישראל, פ"ד לב(2) 729, 733 (1978); ע"פ 8523/99 דורוב נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(4) 837 (2000).

8 ראו למשל ע"פ 4475/91 קריב נ' מדינת ישראל, פורסם במאגר נבו (1993). המערער השליך אישה שעסקה בזנות לתוך מערבל בטון ולאחר מכן הפעיל אותו, דבר שהביא למותה.

9 ת"פ (ב"ש) 8037/00 מדינת ישראל נ' גאנדי, פ"מ תשס"א(2) 246 (2002).

10 דוגמה לחשד מעין זה קיימת בעניין פיק, לעיל ה"ש 7, בעמ' 665, שם סוקר בית המשפט העליון את כושר שיפוטו של השופט המחוזי וחולק לו שבחים על הדרך שבה בחן את עדותן של העדות שעסקו בזנות לאחר שהדריך את עצמו כראוי וכיאות על מידת הזהירות המרובה הנדרשת כלפי עדותו של נשים מסוג זה, בשים לב למקצוען ולרמתן המוסרית". קרי, בית המשפט יוצא מנקודת הנחה כי אם בזונה עסקינן, הרי שלעיסוק בזנות יש תכונות נלוות נוספות, ובהן רמה מוסרית ירודה ומהימנות נמוכה. לאחר זמן בוטל סעיף זה.

בתפקידים אחרים במערכת המשפט, ותביעות נזיקיות מועטות בלבד הוגשו על ידי נשים שעסקו בזנות כנגד אנשים שפגעו בהן במסגרת זו.¹¹ עד סוף שנות התשעים התנהלו עסקי הזנות בישראל על מי מנוחות. פעילות משטרתית כנגד בתי בושת התנהלה רק במקרים בודדים ונדירים.¹² מדיניות זו קיבלה גושפנקה של הנחיות רשמיות מטעם פרקליטות המדינה בשנת 1994.¹³ רק שמונה שנים לאחר מכן, בשנת 2002, מעט מדי ומאוחר מדי, שונו ההנחיות, והן כללו מאז עיסוק באופן מפורט ומפורש בעבירת הסחר.¹⁴ שנות התשעים היו שנות השיא לשגשוגו של הסחר בנשים, אשר פרח בין השאר הודות להתעלמותן המוחלטת של הרשויות מן התופעה, לאחר שעצמו את עיניהן מלראות את המתרחש.¹⁵ משטרת ישראל ידעה להעריך את האפשרויות

- 11 מעט מאוד תביעות נזיקיות הוגשו על ידי נשים ישראליות שעסקו בזנות. אחת הבולטות שבהן הייתה התביעה בעניינה של בלוריה אוהיון, אשר מצאה את מותה בידי שוטרים שחיפשו אצלה סמים תוך שימוש בכוח רב. יורשיה תבעו את משטרת ישראל וזכו: ת"א (ת"א) 1322/94 עזבון המנוחה אוהיון בלוריה נ' בדרך, פורסם במאגר נבו (23.11.04).
- 12 מקרים אלו נקבעו בדעת המיעוט של השופט מ' חשין בע"פ 3520/91 תורג'מן נ' מדינת ישראל, פ"ד מז(1) 446, 441 (1) (1993).
- 13 הנחיה מס' 2.2 ל"מדיניות החקירה וההעמדה לדין בעבירות של שידול לזנות בקשר למתן שירותי ליווי ולניהול מכוני עיסוי" הנחיות פרקליטות המדינה מיום 2.1.94, 2.2 (התשנ"ד). ההנחיות קבעו כי יש לפתוח בחקירה בעבירות הנלוות לזנות בייחוד כאשר מדובר במטרד לציבור, כאשר מתרחשת עבירה פלילית נוספת "משמעותית" יותר מהעבירות הנלוות לזנות, כאשר מועסקת במקום קטינה או אישה המוחזקת בניגוד לרצונה.
- 14 "מדיניות החקירה וההעמדה לדין בעבירות זנות וסחר בבני אדם לעיסוק בזנות" הנחיות פרקליטות המדינה מאוגוסט 2002, 2.2 (התשס"ב) (להלן: הנחיות הפרקליטות משנת 2002). על פי הנחיות אלו יש לייחס תשומת לב מיוחדת לעבירת הסחר בבני אדם, יש לבחון אם נשים זרות נמצאות בבית הבושת, כיצד הגיעו לשם ואם דרכוניהן ברשותן; אין לייחס חשיבות להסכמתן של הנשים לעסוק בזנות; אם יש חשד לסחר יש לחקור את כל המעורבים; יש להתייחס לעבירות נוספות שבוצעו כלפי הנשים פרט לסחר עצמו (כגון אלימות ואונס); יש לפעול למעצרו של החשודים. עם זאת הרשויות טרם הפנימו באופן ממשי את טיבה של עבירת הסחר, ומכיוון שההנחיות בדבר זנות "רגילה" נותרו על כנן, נחשבו קרבנות סחר פעמים רבות לזונות המשתפות פעולה עם סרטוריהן מבחירה, ולכן אין צורך לנקוט פעולה בעניינן. כמו כן הנחיות אלו יצרו מדרג נורמטיבי של חומרה, בין זנות "רגילה" שצריך להתעלם ממנה וניתן לעשות זאת, לבין זנות המקושרת בסחר, ונגדה יש לפעול בחומרה המרבית. הנחיות אלו היו לטעמי במידה רבה פועל יוצא של הלחץ שהפעילה ארצות הברית על ישראל בנושא הסחר בבני אדם. את ההנחיות ניתן למצוא בקישור: www.impa.justice.gov.il/MOJHeb/HanchayotSahar/HanchayaSahar.htm.
- 15 המידע המובא במאמר זה בנוגע לסחר בנשים בישראל מבוסס על הדוחות המעטים שפורסמו בנושא זה. כבר בדוחות המוקדמים של שדולת הנשים משנת 1997 ושל אמנסטי משנת 2000 קיימת ביקורת על התנהלות רשויות החוק. ראו: מרטינה ונדנברג "הברחת נשים

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

הטמונות בבתי הבושת לאיסוף מידע מודיעיני, אך כשלה מלהבין את הנזק הנגרם לנשים במקומות אלו ואת האופן שבו התפשטה תופעת הסחר במהירות הבזק, כובשת לעצמה עוד ועוד בתי בושת, לקוחות וקרבנות. נשים הובאו לישראל מרוסיה, מאוקראינה, ממולדובה ומאוזבקיסטן באין חוקר ואין דורש.

במהלך שנות התשעים השתלבו קרבנות הסחר במקום שיועד לזונות במערכת המשפט הישראלית כעדות פסיביות ולא כתובעות עצמאיות. זכויותיהן היו אף פחותות משל הנשים הישראליות שהועסקו בזנות, שכן כאמור בישראל הזנות איננה נחשבת עבירה, והיא איננה מהווה עילת מעצר, לעומת זאת קרבנות הסחר היו נעצרות בשל שהותן הלא חוקית בישראל ומגורשות לאחר ישיבה של כמה שבועות, או חודשים, בבית הכלא. אף נשים שהעידו כנגד סוחריהן המתינו לרוב לעדותן במתקני כליאה¹⁶ וגורשו מיד לאחריה.¹⁷ השימוש בנשים בתקופה זו על ידי הרשויות היה אינסטרומנטלי גרדא: שוהות שלא כדין, עברייניות למעשה, שחשיבותן הסתכמה בעדותן.

בשנת 2000, עקב פרסום דוח אמנסטי בנושא הסחר בנשים למטרות עיסוק בזנות בישראל, נזעק המחוקק לחוקק את תיקון 56 לחוק העונשין. התיקון אסר על סחר בבני אדם למטרות עיסוק בזנות.¹⁸ צעד זה נעשה מאוחר מדי והעניק כלים מועטים מדי הן

16 ישראל זונות בכפיה" דו"ח שדולת הנשים בישראל עמ' 20 (נובמבר 1997) www.iwn.org; דו"ח אמנסטי אישה סחורה עמ' 11-16 (2000); נעמי לבנקרון ויוסי דהאן "סחר בנשים בישראל בחסות שלטון החוק" תיאוריה וביקורת 9 24 (2004); וכן על פרוטוקולים שונים של ועדת החקירה הפרלמנטרית בנושא הסחר בנשים, והדוח המסכם של הוועדה: מיכל לוצקי דו"ח מסכם של ועדת החקירה הפרלמנטרית, מרץ 2005. את הדוח ניתן למצוא בקישור: http://www.knesset.gov.il/committees/heb/docs/sachar_final2005.htm. מכוח סעיף 73(ד) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, הקובע כי ניתן לעצור עד למועד מתן עדותו אם קיים חשש כי ימלט.

17 עדות וגירוש מיד לאחריה יצרו סכנות ובעיות לקרבן הסחר, שאי-מתן הפיצוי היה הפחותה שבהן, ובהן הסכנה לפגיעה מידי סוחריה במדינת המוצא וסכנה שתיסחר פעם נוספת לישראל או למדינה אחרת. סחר חוזר (Re-Trafficking) הוא תופעה נפוצה ביותר, בייחוד במדינות שקיימים בהן תנאים סוציאקונומיים נמוכים במיוחד. כך למשל מעריך ארגון ההגירה העולמי במולדובה כי לפחות 25% מהקרבנות השבות למולדובה נקלעות שוב למעגל הסחר זמן קצר לאחר שובן. הסחר החוזר עשוי להתבצע בידי אותם סוחרים אשר סחרו בקרבן לראשונה או על ידי אחרים האורבים לקרבנות מקריים בשדות תעופה, תחנות רכבת, מעברי גבול וכיוצא באלה. אשר לנשים המגורשות ממדינות יעד בלי שזכו לקבל לפחות שיקום קצר מועד ואשרה לתקופה קצובה, קיימת סכנה גדולה יותר כי ייסחרו פעם נוספת.

18 דוח זה אמנם עורר סערה ציבורית ותקשורתית מסוימת, אך היא הייתה מוגבלת בהיקפה. לדוח זה היו שני חסרונות עיקריים: האחד, הוא לא לווה בכל סנקציות ממשיות, כמו הדוח האמריקני למשל, אלא רק חשש לגינוי בין-לאומי של ישראל, שלא היה בו די לפעילות של

לרשויות הן לקרבנות הסחר.¹⁹ המשטרה אמנם החלה לפעול נגד סוחרים, והפרקליטות החלה להגיש כתבי אישום נגדם, אך גם כיום, חמש שנים לאחר חקיקת החוק, עדיין חסרה הפנמה של ממש של חומרת העבירה והבנת מאפייניה בקרב רשויות האכיפה.

2. "בעבור חופן דולרים" – הרציונל הכלכלי של הסחר בנשים

הסחר בנשים נתפס לעתים כעבירה פלילית גרדא, בעלת מניע כלכלי, שהמאבק בו חייב להיות בעל אופי כלכלי.²⁰ תפיסה זו נכונה רק בחלקה, שכן היא מתעלמת מן ההקשר

ממש. השני, היה התמקדותו של הדוח רק בסחר בנשים למטרות עיסוק בזנות, ובכך יצר רושם מוטעה כי זה עיקר הבעיה בישראל אף שכבר בשנים אלו התנהל בה סחר בבני אדם בהיקף נרחב למטרות נוספות. וכך גם הפעילות המצומצמת בהיקפה שיצר פרסום הדוח, ובייחוד החקיקה שבאה בעקבותיו, התמקדו בסחר למטרות עיסוק בזנות תוך התעלמות מסוגי סחר אחרים.

19 התיקון אמנם היווה שיפור ביחס למצב שהיה קיים לפניו, שכן עד אז היה ניתן להעמיד לדין רק על העבירות הנלוות לסחר (אינוס, כליאה סרסרות וכו'), אך לא על הסחר עצמו, עם זאת הוא גם יצר בעיות חדשות רבות. החוק קובע בצורה לאקונית את עונשו של הסוחר, והוא אינו מתייחס כלל לקרבן; הוא איננו מבהיר במדויק את טיבה של עבירת הסחר; הוא ממוקם בפרק הדין בעבירות זנות ותועבה בחוק העונשין; הוא מתייחס לעבירת הזנות בלבד, אך אינו מתמודד כלל עם תבניות סחר אחרות, כגון סחר בכלות למטרת נישואים או סחר באיברים, שבפועל הם חוקיים בישראל, וניתן להעמיד לדין רק בשל העבירות הנלוות אליהם, אם אמנם יש כאלו; הוא מצומצם במידה ניכרת מפרוטוקול האו"ם, הקובע במדויק מה נכלל בהגדרת העבירה: "סחר בבני אדם" משמעו גיוס, הובלה, החזקה או קבלה של בני אדם, באמצעות איום או שימוש בכוח או באמצעים אחרים של כפייה, חטיפה, הונאה, רמייה, שימוש לרעה בכוח או ניצול לרעה של עמדת חולשה, קבלה או מתן של תשלום או טובות הנאה כדי להשיג את הסכמת אדם לשליטה של אחר לשם ניצולו. ניצול, כדרישת מינימום, יכול ניצול של העיסוק בזנות בידי אחרים או צורות אחרות של ניצול מיני, עבודת כפייה או מתן שירותים בכפייה, עבודת או פרקטיקות אחרות דומות לעבודת, שעבוד או הסרת איברים" Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children; Supplementing the United Nation Convention against Transnational Organized Crime (2000) (לעיל ולהלן: פרוטוקול האו"ם). עקב פעילותה של ועדת החקירה הפרלמנטרית, לעיל ה"ש 15, בראשותה של זהבה גלאון, בא עוול זה על תיקונו במידה מסוימת. הצעות חוק שונות הונחו לפני הכנסת, הן כאלו שנגעו לאכיפה כלפי הסוחרים, הן כאלו שנגעו לזכויות הקרבנות. בעת כתיבת מאמר זה עברה בקריאה ראשונה הצעת חוק העונשין (תיקון מס' 89) (איסור סחר בבני אדם), התשס"ה-2005 (להלן: הצעת חוק לאיסור סחר בבני אדם). עם זאת חשוב להדגיש כי המצב לא יבוא על תיקונו גם אם החוק ייכנס לתוקפו במתכונתו הנוכחית, שכן הוא כולל קרן חלקית ביותר ובלתי מספקת לטיפול בעבירה, כפי שיפורט בהמשך.

20 כך למשל טוענת Tiefenbtun כי בלי צעדים כלכליים להפחתת כדאיות הסחר המאבק בו ייכשל לטווח הארוך. ראו: Susan W. Tiefenbtun, "Sex Sells but Drugs don't talk:

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

הרחב של הסחר כסוג ניצול נוסף של נשים המתאפשר בשל חלוקת הכוחות המגדרית הקיימת היום ברובן ככולן של מדינות העולם. הזנות עצמה ומצבן הכלכלי הרעוע של קרבנות הסחר הן רק סממנים של חברה פטריארכלית דכאנית וקפיטליסטית; הם משקפים את הבעיה ומעצימים אותה, אך אינם יוצרים אותה. עם זאת אין להתעלם ממשקלו הנכבד של המניע הכלכלי בתעשייה זו, מניע המשפיע על שלושה גורמים: הסוחרים, הנשים והמדינה, המנסים, כל אחד בדרכו, לשפר את מצבם הכלכלי באמצעות הסחר.

(א) סוחרי הנשים

סוחרי הנשים פועלים מתוך שיקולים קפיטליסטיים מובהקים: מקסום רווחי הסוחר על חשבון חייו, כבודו וחירותו של הקרבן. ככל שהאחרון ייפגע יותר, כך ירווח לראשון כלכלית. הסחר בנשים למטרות עיסוק בזנות הוא סוג סחר שייחודו ברווחים הגבוהים שלצדו;²¹ הוא יוצר רווחים קבועים, תשלומים שוטפים ולא הכנסה חד-פעמית;²² לנשים עצמן אין משולם שכר כלשהו, או לכל היותר, סכומים זעומים; הוצאותיהם השוטפות של סוחרי הנשים נמוכות באופן יחסי להכנסתם: בתי בושת רבים ממוקמים בחלקים העלובים והזולים של העיר, אוכל ניתן לנשים במשורה, ולרוב הוא איננו באיכות גבוהה. הסוחרים אינם משקיעים ממון רב בבריאותן של הנשים המועסקות על ידיהם בזנות. מחלות מין הן בגדר "תאונת עבודה מצערת", אך לא כזו המצדיקה טיפול רפואי, ימי חופשה או פיטורין. הן מאולצות לעסוק בזנות בימי המחזור, ויש להן יום חופש אחד בחודש. נשים המתעברות עוברות הפלות בתנאים קשים, ולעתים תינוקן נמכר, דבר שרק מגדיל את רווחי סוחרי הנשים. ידם של הסוחרים קמוצה באמצעי הגנה על הנשים, כגון אמצעי מניעה או אבטחה. קמצנות זו עומדת ביחס הפוך לנדיבות שבה הם נוהגים במספר הלקוחות הפוקד כל אישה מדי יום.²³

בהיעדר סנקציות פליליות על עבירת הסחר עצמה עד שנת 2000 בשל התעלמותן של הרשויות מקבוצת נשים זו, שנחשבו כשוהות שלא כדין גרדא, בשל קלות העונשים שהוטלו על סוחרים לאחר חקיקתו ובשל האכיפה המועטה בתחילה, נוצרו בישראל

Trafficking of Women Sex Workers and an Economic Solution", 24 *T. Jefferson L. Rev.* 161 (2002).

Kelly E. Hyland, "Protecting Human Victims of Trafficking: An American Framework", 16 *Berkeley Women's L.J.* 29 (2001)

22 הסחר בנשק או בסמים מתאפיין ברווח חד-פעמי מכל כלי נשק או מנת סם. אשר לסחר בבני אדם, כל לקוח נוסף יוצר רווח בלי שתידרש כל השקעה נוספת שהיא. ראו: Laurie Hauber, "Trafficking of Women for Prostitution: a Growing Problem Within the European Union", 21 *B.C. Int'l & Comp. L. Rev.* 183, 283-298 (1998).

23 לבנקרון ודהאן, לעיל ה"ש 15.

סוחרים מסוג חדש, נטולי עבר פלילי קודם, דגי רקק ולא לווייתני פשיעה, שנכנסו לתחום זה של הסחר בבני אדם, במידה רבה בשל הסיכונים המועטים שלצדו ובשל הרווח הגבוה. סוחר נשים ישראלי יכול, להפיק סכומי עתק²⁴ תמורת השקעה ראשונית של אלפי דולרים.²⁵ הסחר בנשים היה לא פעם סוג של פתרון עבור מהגרים יהודים שזה מקרוב באו מחבר המדינות, ומצבם הכלכלי היה רעוע.²⁶

הנחיות הפרקליטות משנת 2002 בנושא הסחר בבני אדם מדברות במפורש בנושא הפיזיו לקרבנות הסחר, והן קובעות כי "בשים לב לנסיבות המקרה, יש לבקש מבית המשפט בהתאם לסעיף 77 לחוק העונשין, תשל"ז-1977, כי כאשר מורשע הנאשם יורה בית המשפט לחייבו לשלם לנפגע העבירה פיזיויים בגין הנזק או הסבל שנגרם לה".²⁷ עם

24 נשים מקבלות בממוצע עשרה לקוחות ליום, הן מועסקות בזנות שלושים יום בחודש, וכל לקוח משלם כמאה חמישים שקלים עבור כל מגע מיני. כך שלפי הערכות זהירות ביותר, ניתן להפיק רווח ברוטו של 45,000 ש"ח מכל אישה בחודש, לכל הפחות, וכ-540,000 ש"ח בשנה.

25 מחירי הנשים צנחו באופן דרמטי, מחמש עשרה אלף דולר בשנות התשעים עד חמשת אלפים דולר בשנת 2005. Bales מסביר צניחת מחירים זו, בין השאר, בשוני בין העבדות החדשה לעבדות הישנה. בעבר נדרשו סוחרים העבדים שהביאו עבדים מאפריקה לארצות הברית ללכוד אנשים בניגוד לרצונם תוך תהליך אכזרי של ציד אדם בכל שיטה שהיה ניתן לנקוט. אנשים התנגדו למצב העבדות, לפחות בראשית הדרך, ולכן נדרשו אמצעים פיזיים נוקשים על מנת לאלצם לציית. אחד מכל שני עבדים, על פי ההערכות, שרד את המסע מעבר לאוקיינוס. מחירים של העבדים היה גבוה אך גם יחס בעלי העבדים אליהם היה (באופן יחסי בלבד לימינו, כמובן) טוב יותר, שכן הם רצו לנצל את העבד, ואת צאצאיו, ככל שהיה ניתן. היום המצב פשוט בהרבה עבור הסוחרים: העבדים המודרניים מעוניינים להיות כאלו. העבדים המודרניים צרים בהמוניהם על מדינות העולם המפותח ומתחננים לאפשרות לעבוד בהן, בכל תנאי, בכל שכר. מצב זה מקל את מלאכת צייד העבדים, מוזיל את מחיר העבדים ומבטיח תנאים מחפירים לעבד המודרני, שכן בעליו יודע שאף אם יחלה העבד או ימות, הוא יוכל לרכוש עד מהרה עבד חדש תחתיו. לדיון בנושא הדמיון והשוני בין העבדות במתכונתה המסורתית לעבדות המודרנית והסחר בבני אדם ראו: Kevin Bales, *Disposable people: New Slavery in the Global Economy*, 1-33 (Berkeley: University of California Press, 1999). גם בישראל הולך וגדל מספרן של קרבנות הסחר היודעות כי מדובר בעיסוק בזנות, ובכל זאת מעוניינות להגיע לישראל למטרה זו. כיום מרבית הקרבנות הנסחרות לישראל יודעות כי מדובר בזנות, אך לא באילו תנאים יועסקו.

26 לבנקרון ודהאן, לעיל ה"ש 15, בעמ' 29-34.

27 סעיף 54 להנחיות הפרקליטות משנת 2002, לעיל ה"ש 14. כמו כן ועדת החקירה הפרלמנטרית, לעיל ה"ש 15, הגישה בתחילה הצעת חוק לאיסור סחר בבני אדם שבה נכלל פיזיו ללא הוכחת נזק בסך של 100,000 ש"ח בהליך האזרחי ו-300,000 ש"ח בהליך הפלילי. בדברי ההסבר להצעת החוק איסור סחר בבני אדם (תיקוני חקיקה), התשס"ו-2005 (7.11.05) מצוין כי מחויבותה של המדינה להבטיח לקרבנות הסחר את הזכות לקבל פיזיויים כספיים על הנזקים שסבלו נובעת מההכרה בכך שהסחר בבני אדם שולל את חירותן ואת

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

זאת ההנחיה כוללת גם כמה הסתייגויות מפיצויים אלו,²⁸ ובפועל הפרקליטות אינה ממהרת תמיד לבקש פיצויים מתוך תפיסתם כבאים על חשבון שנות מאסר.²⁹ כאשר כבר נפסקים פיצויים קיים קושי רב בגבייתם. אף שפעמים רבות אין מלאכת גביית הכסף מעבריינים פשוטה כלל ועיקר,³⁰ נדמה כי המטלה הופכת להיות סזיפית או בלתי אפשרית בעניינם של סוחרי הנשים. אותם עבריינים, שעד לאחרונה גלגלו סכומי עתק של מאות אלפי דולרים, רכשו נשים ומכרו את גופן לכל דורש, אינם מעלים על דעתם לשלם לנשים את הסכומים הנפסקים להן כפיצוי בשיעור של אלפי שקלים בודדים בלבד.³¹

לטעמי, הפרקליטות והערכאות הפליליות בבתי המשפט כשלו מלהגן על זכויותיהן של הנשים, ובייחוד על הזכות לפיצויים, שהיא קלה יחסית ליישום. לכן אף שכפי שצוין לעיל מאמר זה מבקש לעסוק בעיקר בתביעות בהליך האזרחי, הרי שגם בהליך הפלילי ניתן לנקוט צעדים פשוטים יחסית על מנת לסייע לקרבנות הסחר ולוודא כי לכל הפחות יפוצו כראוי בידי סוחריהן: על המחוקק לקבוע בחוק סכום מינימלי לפיצויים,³² שלא

כבודן של הקרבנות באופן העולה עד כדי פגיעה בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. לאחר מכן אוחדה הצעת החוק של הוועדה עם הצעת החוק הממשלתית, ובהצעה המאוחדת נשטט הסעיף שעסק בפיצויים.

28 לפי הנחיות הפרקליטות משנת 2002, לעיל ה"ש 14, יש להבהיר למתלוננות כי קיימת אפשרות שיוגש ערעור שדיון בו יתקיים לאחר גירושן מירושן, ולכן זכאותן לפיצוי תתממש רק לאחר שפסק הדין יהפוך חלוט. ההנחיות מציעות לשקול הקמת מנגנון מיוחד שבו יופקדו הכספים עד שפסק הדין יהפוך חלוט; עד היום לא הוקמה קרן מעין זו.

29 ראו פרוטוקול ישיבה מס' 33 של ועדת החקירה הפרלמנטרית, הכנסת ה-15, 14, (15.7.02), דבריהם של עו"ד איתי פרוסט מפרקליטות מחוז תל-אביב ואורלי מור אל מפרקליטות המדינה.

30 בנושא הקשיים הקיימים בגביית קנסות בישראל, גם בתיקים שאינם תיקי סחר דווקא, ראו תומר עינת "אכיפה של קנסות פליליים בישראל – מדיניות, בעייתיות והצעות לשיפור" מחקרי משפט יט 167 (2002).

31 רק למחצית מן הנשים שהעידו, או שהיו אמורות להעיד בשנת 2005, נפסקו פיצויים (14 זכו לפיצויים, בעניינן 13 נשים הסתיים ההליך ללא כל פיצוי שהוא). שתי נשים קיבלו פיצוי של 2000 ש"ח; שלוש נשים קיבלו פיצוי של 5000 ש"ח; שתי נשים קיבלו פיצוי של 7,500 ש"ח; אישה אחת קיבלה פיצוי של 10,000 ש"ח; תשע נשים קיבלו פיצוי של 15,000 ש"ח (מדובר בתשע נשים שהעידו כולן בתיק אחד, בכית המשפט המחוזי בירושלים, ואין לראות בפיצוי זה, שגם הוא נמוך בהרבה מהפיצוי המקסימלי כמשקף את הפיצוי המקובל לקרבנות סחר); אישה אחרת קיבלה פיצוי בסכום שאיננו ידוע. בפועל רק ארבע נשים קיבלו את סכום הפיצוי שנפסק להן לידיהן (הנתונים לקוחים מתוך דו"ח מסכם של המקלט לקרבנות הסחר בנשים, שפורסם בינואר 2006).

32 בדיונים שהתקיימו בנושא חוק איסור סחר בבני אדם (תיקוני חקיקה), התשס"ז-2006 הועלתה הצעה זו על ידי ארגונים המסייעים לקרבנות סחר, ובהן כותבת המאמר, לקביעת

יפחת ממחצית הסכום המקסימלי בחוק; יש לקבוע חזקת רווח מסחר בבני אדם בחוק, חזקה שאותה יוכל הנאשם לסתור; מכיוון שמרבית תיקי הסחר כיום מסתיימים בהסדרי טיעון, על הפרקליטות לדרוש כי סוחרים יפקידו את כספי הפיצויים עובר להצגת ההסדר בבית המשפט על מנת להבטיח כי אמנם ישולמו.

(ב) קרבנות הסחר

המניע הכלכלי הוא מניע חשוב אף בבחינת שיקוליהן של קרבנות הסחר להסכים להצעות עבודה שונות מחוץ לארץ בלי לבחון את טיבן לעומקן.³³ קרבנות סחר מגיעות לרוב ממדינות עניות,³⁴ שסועות קרבות, המתאפיינות במצוקה חברתית וכלכלית או בתסיסה פוליטית בלתי פוסקת, במהפכות ובמלחמות אזרחים.³⁵ גורמים אלו ימריצו אותן אל תוך מעגל הסחר גם לאחר שכבר גורשו פעם או פעמיים ממדינה שאלה נסחרו גם אם חזרו ללא פרוטה בכיסן לארצן מתוך תקווה כי בפעם הבאה ישתפר מזלן. עם זאת בתי המשפט בישראל לא הפנימו עד היום במידה מספקת את הייאוש הכלכלי שהוא לרוב מנת חלקה של קרבן סחר הנסחרת לישראל, את היקפו המלא של ניצולה הכלכלי, והם בחרו לרוב להותיר את הכספים בידי הסוחרים או בידי המדינה. ככלל, ניתן לומר כי יחסם של בתי המשפט אל הנשים איננו אוהד, בלשון המעטה, וטרם השתחררו כליל מן הגישה הרואה בהן עברייניות, או לכל הפחות נשים שיש לפקפק בעדותן ובמוסריותן, ולא קרבנות. הם אינם פוסקים, ברובם ככולם של המקרים, פיצויים משמעותיים. אמנם, השופטים מרבים לגנות את "העבודות הלבנה" ולהזדעזע מפרשיות של "סחר עבדים מודרני", אולם כאשר באה העת להפוך את הרטוריקה הגבוהה לענישה ממשית ולגזור את עונשם של סוחרי הנשים, ידם של בתי המשפט קפוצה להפליא כשמדובר בשנות המאסר הנגזרות על הסוחרים, וקפוצה אף יותר בעת שהם דנים בפיצויים לקרבנות.³⁶ באחד מפסקי הדין הראשונים שעסקו בסוגיית הפיצויים לקרבנות הסחר קבע

פיצוי מינימום בחוק. הצעה זו נדחתה, אך במקומה נקבע בחוק כי שופט שלא יפסוק פיצוי לקרבן סחר יצטרך לנמק מדוע לא עשה כן (סעיף 377ג לחוק).

33 בפרק זה אדון רק בהשפעת הגורם הכלכלי על החלטתן לעזוב את ארצן, אך כאשר מדובר בנשים העוזבות למטרת עיסוק בזנות נדרש לרוב גם מצב נפשי מסוים, עבר של התעללות מינית בילדות, גילוי עריות, אלימות פיזית או מילולית באופן קבוע מאנשים הקרובים לה.

34 עם זאת בעוני אין די: נדרשות גם פרקטיקות חברתיות הדוחקות את הנשים לשוליה החברתיים והכלכליים של המדינה, מחסור בהזדמנויות תעסוקה ששכר ריאלי בצדן והתעלמות המחוקק ורשויות האכיפה מניצול מיני של נשים במסגרת העבודה.

35 Tiefenbtun, לעיל ה"ש 20.

36 ניתן להניח שלעובדה כי מרבית תיקי הסחר מסתיימים בהסדרי טיעון תורמת במידה רבה למצב זה. לדיון בהשפעת קולו של הקרבן על מידת הפיצוי שיפסוק לו בית המשפט ראו:

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

בית משפט קנס של 40,000 ש"ח לקופת המדינה, אך הוא סירב להעניק פיצוי לקרבנות, שכן לא הוכח כל נזק מיוחד נוסף על עבירת הסחר עצמה, וכן על מנת להימנע מתוצאה בעייתית נוספת, לשיטתו:

"שקלתי אם בנסיבות העניין לא יהיה ראוי לפסוק גם פיצוי למתלוננות. סבור אני כי במקרה זה אין מקום לפסוק פיצוי שמא יתפרש הדבר כעידוד וכמתן הכשר לאותן נשים, אשר הגיע לישראל שלא כחוק במטרה לעסוק בזנות. אינני סבור כי בנסיבות אלו יהיה זה נכון שבית המשפט יהפוך לגובה האתנן עבורן".³⁷

בלי לקבוע מסמרות בעניין זה, נשים שגורשו לארצן לאחר הליך שיקום ממשי, ולאחר שניתנה להן אשרת עבודה לתקופה מסוימת, שבמהלכה צברו סכום כסף מסוים, פנו ללימודים, בנו עסקים זעירים, רכשו דירה, או לכל הפחות יצאו ממעגל העוני ורכשו כלים שימנעו את חזרתן אליו.³⁸ נשים שחזרו ללא פרוטה בכיסן וללא תקופת שיקום מינימלית היו פעמים רבות קרבן לסחר חוזר.³⁹

(ג) המדינה

השחקן השלישי בעל המניע הכלכלי בנושא הסחר הוא המדינות שבשטחן הוא מתבצע. מדינות המוצא, המעבר והיעד מרוויחות רווח כלכלי ניכר מהסחר בבני אדם.⁴⁰ הרווח של מדינות המוצא מהסחר בבני אדם (כמו גם מהגירת עבודה) מתבטא בהקטנת מספר המובטלים ובתזרים המזומנים השוטף הנשלח אליהן ממדינות היעד; רווחיהן של

אריאל מירב "על לימוד מתוך סבל" פלילים י 447 (2001). לאחרונה הוספה בחוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001 האפשרות להצגת תצהיר נפגע לפני בית המשפט בזמן הטעוניהם לעונש, אך מרבית הנשים כבר מגורשות בישראל במועד זה, והפרקליטות טרם נקטה צעדים כלשהם להחלת זכות זו על לקרבנות הסחר.

37 ת"פ (חי') 133/01 מדינת ישראל נ' סבן, פורסם במאגר נבו (2001) (להלן: עניין סבן).
38 נשים המגורשות לארצן בתיאום עם ארגון המטפל בקרבנות סחר שם הצליחו יותר מאחרות להשתלב במעגל החיים הנורמטיבי. ארגונים, ובייחוד IOM (ארגון ההגירה העולמי), מסייעים לנשים מתאימות המעוניינות לפתוח עסקים זעירים בהכשרה ובסכום כסף הנדרש לפתיחת העסק.

39 לעניין סחר חוזר ראו ה"ש 17.

40 מדינות מוצא הן המדינות שמהן נשלחות הקרבנות. כפי שהוסבר לעיל, לרוב מדובר במדינות עניות, שסועות ממלחמות, או כאלו המצויות בעיצומו של משבר חברתי, כלכלי או פוליטי עמוק; מדינות מעבר הן המדינות שדרכן הנשים עוברות, והן מתאפיינות לרוב בחוקי הגירה נוחים, ולעתים גם בשחיתות הבאה לידי ביטוי בין השאר במעברי הגבול; מדינות יעד הן המדינות שלתעשיות המין שלהן נמכרות הנשים.

מדינות המעבר הם רכישת שירותי התיירות (טיסות, בתי מלון) המשמשים את סוחריו הנשים להעברת קרבנותיהם. הרווח שמפיקות מדינות היעד ניתן לחלוקה בשני משוורים: רווח ישיר ורווח עקיף.⁴¹ עם הרווחים העקיפים ניתן למנות את אלו שאינם נכנסים ישירות לקופת המדינה, אלא לידי אנשים שונים בתוכה, ובהם בעלי מוניות; סוכני נדל"ן; בעלי דירות; בעלי בתי מלון; חנויות המוכרות מוצרים הנדרשים לסוחריו הנשים, כגון ביגוד והנעלה; עורכי הדין הפועלים לסיוע לסוחריו הנשים; מפרסמי מודעות מין; שוטרים המקבלים תשלומי שוחד.⁴² הרווח הישיר מתבטא בכספים המועברים מידי הסוחרים ישירות לקופת המדינה, בדמות מסים, קנסות, מס ערך מוסף או רכוש מחולט. תשלומים רחבים ורבים אלו עשויים, ללא ספק, לפגוע במוטיבציה של כל מדינה, אם באופן גלוי ואם באופן סמוי, להיאבק בסחר בנשים מאבק של ממש, והמדינות מסתפקות במאבק חלקי, כלכלי מעיקרו, שיעביר חלק מהרווחים לקופת המדינה. חסידיה של שיטת המיסוי טוענים כי בהיעדר מס יהיה הסחר רווחי יותר, אולם ספק אם יש לקבל טענה זו כאשר הרווח עובר ישירות לכיסה של המדינה, ובמלואו, ולא לידי הנשים.

כאשר פתחה ארצות הברית במאבק כלל-עולמי נגד תופעת הסחר בבני אדם, היא הודיעה כי תנקוט סנקציות כלכליות נגד מדינות שלא יעמדו בסטנדרטים המינימליים בנושא הסחר בנשים.⁴³ מדינת ישראל אמנם החלה לנקוט צעדים איטיים ומהוססים בנושא

Lan Cao, "Illegal Traffic in Women: A Civil RICO Proposal", 96 *Yale L.J.* 1297, 41
1297-1322 (1987).

42 תבניות אלו של רווח קיימות גם בישראל, ודי אם נזכיר כמה מהן: נהגי מוניות מסיעים קרבנות סחר ללקוחותיהן; בעלי דירות משכירים את בתיהם כבתי בושת; מדי שנה מוגשים עשרות כתבי אישום נגד סוחריו נשים המיוצגים על ידי עורכי דין פרטיים; נושא השוחד קיים בישראל, אם כי כמו במדינות אחרות, היקפה המדויק של התופעה אינו ידוע. במספר מועט של פסקי דין שהתפרסמו עד היום הרוויחו שוטרים ואנשי רשויות נוספות שוחד מיני או כספי מתעשיית הסחר. נשים דיווחו כי היו פעמים שבהן סוחריהן קיבלו מידע מוקדם על פשיטה משטרתית בטרם התרחשה, או כי עם מעצרן שוחררו בקלות יתרה בידי סוחריהן. עם זאת בשל היעדר פעילות יזומה מצדה של המחלקה לחקירות שוטרים בתחום זה, ובשל חששן של נשים להעיד נגד שוטרים דווקא, שבהם הן רואות לעתים גורמים מסוכנים בהרבה מהסוחרים עצמם, אין אפשרות לדעת עד כמה רחבה תופעה זו בפועל. ראו למשל: ע"פ (חי) 2218/02 מדינת ישראל נ' בוזגלו, פורסם במאגר נבו (2005); ת"פ (חי) 4031/04 מדינת ישראל נ' אסלטי, פורסם במאגר נבו (2005) (להלן: עניין אסלטי).

43 Victims of Trafficking and Violence Protection Act §§ 110, 114 (2000) (Pub. L. No 106-386, at 1482; Available at: <http://www.state.gov/documents/organization/10492.pdf>)
זאת יש להביא בחשבון את סכנותיה של סנקציה זו, ככל שהיא מוטלת על מדינות מוצא של הקרבנות, שכן כל פגיעה כלכלית במשק שהוא רעוע מלכתחילה, תתורגם עד מהרה לפגיעה בנשים ובילדים, דבר שיהפוך את מעמדם לפגיע יותר ויאייץ את כניסתם למעגל הסחר. עם זאת במקרה של מדינות יעד בכלל (שהן לרוב עשירות יותר ממדינות המוצא), ושל מדינת ישראל בפרט, נראה שסנקציה זו היא יעילה למדי.

**"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות
סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו**

הסחר בנשים לאחר פרסום דוח אמנסטי בנושא זה, אך הפעילות העיקרית בתחום החלה בשנת 2001, לאחר פרסום הדוח הראשון של מחלקת המדינה של ארצות הברית.⁴⁴ נראה כי החשש מפני סנקציות כלכליות הוא שהמריץ את המאבק בסחר בנשים בפועל, ולא דאגתה הכנה של מדינת ישראל לשלומן של הקרבנות.⁴⁵

עם זאת עם הגעתה של עבירת הסחר בנשים אל בתי המשפט כשלו השופטים מלהבין את הרציונל הכלכלי של עבירת הסחר, או עשו בו שימוש לטובת המדינה בלבד. המחוקק אמנם העניק לבתי המשפט אפשרות להטלת סנקציות כלכליות שונות על הסוחרים באמצעות קנסות,⁴⁶ פיצויים וחילוט רכוש,⁴⁷ אך בשנים הראשונות לקיומה של העבירה נעשה באמצעים אלו שימוש מוגבל בלבד.⁴⁸

44 החקיקה האמריקנית משקפת הבנה מעמיקה של היסוד הכלכלי בעבירת הסחר, ובין השאר היא מציעה סיוע כלכלי למדינות המוצא, לצד הסנקציות הכלכליות.

45 זאת בלי לבטל את חשיבות עבודתה של ועדת החקירה הפרלמנטרית בנושא הסחר בנשים, המפורטת בדוח המסכם. ראו לעיל ה"ש 15, ואת עבודתו של צוות בין-משרדי של המשרדים הממשלתיים הרלוונטיים שהחלו לפעול בתקופה שבין דוח אמנסטי לדוח ארצות הברית (ראו: דוח הצוות הבין-משרדי להתמודדות ומעקב עם תופעת הסחר בנשים לעיסוק בזנות, ירושלים 21.11.02). ספק אם מסקנותיהן של ועדות אלו היו זוכות לתשומת לב רבה אלמלא נלווה אליהן האיום לשלילת הסיוע האמריקני.

46 לפי נתונים שהציג השופט אילן גילון, סגן מנהל בתי המשפט, לפני ועדת החקירה הפרלמנטרית בנושא הסחר בנשים בחודש מאי 2005, לעיל ה"ש 15, בשנת 2002 הסתיימו 28 תיקים שממוצע העונש בחודשים היה 26 חודשים, וממוצע הקנס היה 15,000 ש"ח; בשנת 2003 הסתיימו 32 תיקים, ממוצע העונש היה 49 חודשים, וממוצע הקנס 15,000 ש"ח; בשנת 2004 הסתיימו 51 תיקים, ממוצע העונש היה 48 חודשי מאסר, וממוצע הקנס עלה ל-21,000 ש"ח. במחצית שנת 2005 הסתיימו 20 תיקים שממוצע העונש בהם היה 52 חודשים, וממוצע הקנס היה 11,000 ש"ח. נתונים אלו אינם כוללים תיקים כגון פסק דין שוקן (ת"פ (ת"א) 3635/02 מדינת ישראל נ' רשת שוקן בע"מ, פורסם במאגר נבו (2004), שם הועמדו בעלי העיתונים הגדולים במדינה לדין פלילי על פרסום מודעות מין בעיתוניהם. בפסק הדין נקבע כי בעלי העיתונים לא יורשעו, וכל אחד מהם ישלם קנס בסך 125,000 ש"ח לקופת המדינה, שהם חלק זעום מרווחי העיתונים על מודעות אלו). נדמה כי קשה לחלוק על הטענה כי כספים אלו היו כספי אתגן שהועברו מהלקוחות לסוחרים לאחר שימוש בגופן של הנשים, מהסוחרים לעיתונים, ומהעיתונים לקופת המדינה, וזו העבירה אותם לבעלותה בלי להטיל ספק ולו לרגע קט בזכאותה המוסרית לעשות כן.

47 סעיף 39 לפקודת סדר הדין הפלילי (מעצר וחפוש) [נוסח חדש], התשכ"ט-1969 מאפשר חילוט רכוש באמצעות צו בית משפט במסגרת גזר הדין, על ידי צו בית משפט, לגבי חפץ שנעשתה בו או לגביו עבירה, כשהאדם שהורשע בעבירה הוא בעל החפץ. לכן מכוחו של סעיף זה ניתן למעשה לחלט רכוש מצומצם בהיקפו, ואף זאת רק תוך כדי ניהולו של הליך פלילי.

48 אף שגם להנחיות הפרקליטות משנת 2002, לעיל ה"ש 14, קובעות מפורשות כי כאשר סביר כי התקיימה עבירת סחר בבני אדם, ובמקום ביצוע העבירה מתגלים רכוש או כספים

האמנה למיגור הפשיעה המאורגנת,⁴⁹ שישראל חתמה עליה בשנת 2001, רואה בחילוט אחד האמצעים המרכזיים הנדרשים במאבק בפשיעה זו.⁵⁰ בשנים האחרונות נחקקו בישראל גם חוק איסור הלבנת הון, התש"ס-2000 (להלן: חוק איסור הלבנת הון)⁵¹ וחוק המאבק בארגוני פשיעה, התשס"ג-2003 (להלן: חוק ארגוני פשיעה),⁵² המאפשרים חילוט נרחב יותר. בהתאם לחוק איסור סחר בבני אדם, במקום שהתבצעו בו עבירות שלפיהן ניתן לחלט רכוש, יש להעדיף חילוט לפי חוק איסור סחר בבני אדם.⁵³ כמו כן החלו הרשויות לעשות שימוש מסיבי יותר בחוק מס ערך מוסף, התשל"ו-1976⁵⁴ ובפקודת מס הכנסה.

וכך החל המאבק הכלכלי לתפוס תאוצה, אולם רק באותם אמצעים שנועדו להעשיר את קופת המדינה – חילוט, קנס, מס הכנסה ומאבק בהלבנת הון.⁵⁵ הפיצויים לקרבנות עדיין נותרו בסכומים עלובים למדי, רחוקים מהרף המקסימלי שהוצב בידי המחוקק.

- הקשורים בעבירה או נובעים ממנה, יש לפעול לפי סעיפים 32 ו-39 לפקודת סדר הדין הפלילי (מעצר וחיפוש) [נוסח חדש], התשכ"ט-1969 ולבקש מבית המשפט הוצאת צו חילוט הרכוש. אם נתפסים כספים החשודים כקשורים לביצוע העבירה ומעלים חשד של עבירות מס, על פי ההנחיות יש להודיע על כך למס הכנסה.
- 49 United Nation Convention against Transnational Organized Crime, http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_eng.pdf
- 50 סעיף 12 לאמנה מנחה את המדינות שהן צד לה לנקוט את כל הצעדים הנדרשים על מנת שיוכלו לחלט במידה המרבית תוצרי פשיעה מאורגנת.
- 51 סעיף 3 לחוק קובע כי העושה פעולה ברכוש אסור, כהגדרתו בחוק, כדי להסתיר או להסוות את מקורו, את זהות בעלי הזכויות בו, את מיקומו, את תנועותיו או עשיית פעולה בו, דינו מאסר עשר שנים או קנס.
- 52 סעיף 5 לחוק קובע חילוט חובה לאחר הרשעה למעט מנימוקים מיוחדים, וכי נוסף על כל עונש שייגזר על הנאשם יש לחלט כל רכוש הקשור לעבירה שנמצא בחזקתו, בשליטתו או בחשבונו של הנאשם, וכן רכוש של הנאשם שהוא שווה ערך לרכוש הקשור לעבירה.
- 53 בשנת 2000 נכללה ישראל ב"רשימה השחורה" של מדינות שלא אימצו את הסטנדרטים הבינ-לאומיים למאבק בתופעה, ושהיו צפויות לסנקציות כלכליות בשל כך. כמו בתחומים אחרים (כגון הסחר בבני אדם) רק הכללתה ב"רשימה השחורה" היוותה מניע לפעילות נמרצת בתחום ספציפי עבור ישראל. בצעדים שננקטו בעקבות החוק היו חקיקת חוק איסור הלבנת הון, התש"ס-2004 והקמת הרשות לאיסור הלבנת הון (להרחבה בנושא זה ראו: יעל גרוסמן איסור הלבנת הון להלכה ולמעשה 13-14 (2005)).
- 54 סעיף 112 לחוק מס ערך מוסף, התשל"ו-1976 מאפשר שימוש באמצעי כפייה מנהליים כלפי מי שלא הגיש דוחות או לא שילם את מסיו בזמן.
- 55 עבירות הקשורות בזנות נחשבות לעבירות מקור (עבירות היכולות להוות בסיס להלבנת הון) לפי חוק איסור הלבנת הון, התש"ס-2000. בפרוטוקול ישיבה מס' 27 של ועדת החקירה הפרלמנטרית לעניין הסחר בנשים הכנסת ה-15 (20.5.02) בנושא "המאבק הכלכלי בסחר

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

דיונים ממושכים ומרתקים בנושא המאבק הכלכלי התנהלו במהלך ארבע השנים האחרונות לפני ועדת החקירה הפרלמנטרית בנושא הסחר בנשים.⁵⁶ דיונים אלו פתחו אשנב לעולם שעבור מרבית הציבור הוא נסתר מן העין – פעילותן של רשויות האכיפה השונות, ובייחוד האכיפה הכלכלית. ועדת החקירה הפרלמנטרית לעניין הסחר בנשים, ובייחוד חברת הכנסת גלאון, העומדת בראשה, הביעה לא פעם את תמיכתה במאבק הכלכלי, ובייחוד בחילוט רכוש הסוחרים,⁵⁷ אך גם את מורת רוחה מפעילותן של רשויות המס בבתי הברוש, המעניקה לגיטימציה, גם אם רק למראית עין, לזנות ולסחר.⁵⁸ לעומתה, הביעו נציגי הרשויות השונות את נימוקיהם לחשיבות האכיפה הכלכלית בכלל, וזו של רשויות המס בפרט. האכיפה הכלכלית הוגדרה "נשק יום הדין",⁵⁹ ורשויות המס הציגו נימוקים לחשיבות אכיפה זו: נטען כי המאבק הכלכלי מייקר את עלויות הסחר ומפחית את כדאיותו; נמנע מצב שבו חוטא יוצא נשכר; הועלתה אף "קונספציה אל קאפונה"⁶⁰ – הפללה בעבירות מס של עבריינים שלא עלה בידי המשטרה להפילם

בנשים" (להלן: פרוטוקול מיום 20.5.02) קבע יהודה שפר, ראש הרשות לאיסור הלבנת הון: "כל פעולה ברכוש שמקורו באחת העבירות האלה יהיה רכוש שזכותנו וחובתנו לסייע לשלטונות לשים עליו את היד" (עמ' 5 לפרוטוקול).

56 החומר המובא בפרק זה מבוסס על הפרוטוקולים דלהלן של ועדת החקירה הפרלמנטרית לעניין הסחר בנשים: פרוטוקול מיום 20.5.02, לעיל ה"ש 55; פרוטוקול ישיבה מס' 9 של ועדת החקירה הפרלמנטרית לעניין הסחר בנשים, הכנסת ה-16 (26.11.03) בנושא "היבטים פיננסיים במאבק למיגור תופעת הסחר בנשים – בחינת שיתוף פעולה בין משטרת ישראל לרשות לאיסור הלבנת הון" (להלן: פרוטוקול מיום 26.11.03); פרוטוקול ישיבה מס' 12 של ועדת החקירה הפרלמנטרית לעניין הסחר בנשים, הכנסת ה-16 (17.2.04) בנושא "מאבק רשויות אכיפת החוק בפשע המאורגן בכלל ובתופעת הסחר בנשים בפרט" (להלן: פרוטוקול מיום 17.2.04); פרוטוקול ישיבה מס' 2 של ועדת החקירה הפרלמנטרית לעניין הסחר בנשים, הכנסת ה-16 (18.1.05) בנושא "המאבק הכלכלי בסוחרי הנשים: האם יש לגבות מסים מסוחרי הנשים? האם גביית מסים תתן לגיטימציה חוקית לפעילות עבריינית של סוחרי נשים?" (להלן: פרוטוקול מיום 18.1.05).

57 ועדת החקירה הפרלמנטרית לעניין הסחר בנשים תמכה בחילוט פלילי ואזרחי כאחד. בדוח המסכם שלה, לעיל ה"ש 15, סעיף 41 לדוח, נטען כי משרד המשפטים התנגד בראשית הדרך להצעה בדבר חילוט אזרחי, אך לאחר מכן הוא שינה את עמדתו ותמך בחילוט זה.

58 חיסרון נוסף של מס הכנסה: כמו כל הוצאה אחרת שנכפית על הסוחרים – כרטיס טיסה, דרכון מזויף, אוכל, אמצעי מניעה – גם המס יתווסף לרשימת חובותיהן של הנשים, ורק יאריך את משך הזמן שבו יידרשו לעסוק בזנות עבור סוחריהן.

59 ניצב אילן פרנקו, ראש אגף מודיעין, המשרד לביטחון פנים, פרוטוקול מיום 17.2.04, לעיל ה"ש 56.

60 הדברים נאמרו על ידי אבנר נוקראי, מנהל תחום חקירות בנציבות מס הכנסה, בפרוטוקול מיום 20.5.02, לעיל ה"ש 55, בעמ' 22.

בעבירות מחוק העונשין; החמרת הענישה הנפסקת לסוחרים על ידי הוספת אישומים הקשורים במס הכנסה והלבנת הון לכתבי האישום הדנים בעבירות הסחר; ניתוק "השרשרת הרעה" של הפשע המאורגן, שכן עסקי הזנות, כמו גם הסחר בסמים ובסיגריות, הם המאפשרים את המשך פעילותו. רק בהערת אגב מוזכר אינטרס נוסף: "גזירת קופון"⁶¹ לטובת אוצר המדינה.⁶²

שיתוף הפעולה בין רשויות המס לבין משטרת ישראל הלך והתהדק במהלך השנים לצורך מאבק בפשיעה הכלכלית, ובין השאר לצורך המאבק בסחר בבני אדם.⁶³ צוותים משותפים של רשויות אלו יצאו בצוותא אל בתי הבושת.⁶⁴ לעתים חזרו רק רשויות המס כשהן נושאות שלל שמן, בעוד ששוטרי משטרת ישראל הסתפקו, כפי הנראה, בליווי חוקרי משרד האוצר ולא בעשיית מלאכתם.⁶⁵ שיטת עבודה זו התעלמה מן העובדה כי

61 בפרוטוקול מיום 17.2.04, לעיל ה"ש 56, בעמ' 11, אומר אילן פרנקו כך: "בתוצאה הסופית אנו גורמים לשחיקתו של ארגון הפשיעה וכל רשות כלכלית כזו גוזרת את הקופון שלה. צריך להבין שלכל רשות כלכלית יש קופון כלכלי שהיא רוצה לגזור ואנחנו רק שמחים... הכסף ילך לאוצר המדינה כשלכל רשות כזאת יש שאיפה להכניס כמה שיותר כסף לאוצר המדינה כי למס הכנסה יש יעדים ולמע"מ יש יעדים".

62 הכספים המופקים במסגרת חוק איסור הלבנת הון מועברים לקרן חילוט, שהוקמה לפי פקודת הסמים המסוכנים [נוסח חדש], התשל"ג-1973 (להלן: פקודת הסמים המסוכנים). סעיף 36 לפקודת הסמים המסוכנים קובע כי ייעודם של כספים אלו יהיה ביצוע תפקידי הרשויות השונות למילוי הוראות חוקים אלו וכן ביצוע תפקידי הרשות האומית למלחמה בסמים. בפרוטוקול מיום 17.2.04, לעיל ה"ש 56, יידע ניצב אילן פרנקו את הוועדה כי למרות רצונו ליצור "משק סגור ללוחמה" בפשע המאורגן, ושכל הכספים הנתפסים במסגרת המאבק יופנו לטובתו, בפועל עשרים אחוז מכספי קרן החילוט, לכל היותר, מופנים למטרה זו.

63 אם כי כפי הנראה שלא במידה מספקת: בדוח מבקר המדינה 345-344 נטען כי שלטונות המס חוששים לפעול כנדרש בשל פגיעות פיזיות בנציגיהם ובשל היעדר סיוע נדרש מהמשטרה ומהרשות לאיסור הלבנת הון.

64 כך למשל בפרוטוקול מיום 17.2.04, לעיל ה"ש 56, ציינה נציגת משטרת ישראל: "יחד עם המכס עשינו מיפוי של מכוני הליווי, ובאופן יזום אנו פושטים על מכוני הליווי ביחד, כדי שהמכס במקום יגבה את המע"מ ומסים כפי שמגיע להם". ראו גם דבריו של איתן רוב, מנהל רשות המסים, משרד האוצר, בפרוטוקול מיום 18.1.05, לעיל ה"ש 56, על צוותי הפעולה המשותפים של משטרת ישראל ומס הכנסה.

65 כך למשל בבית הבושת "טרופיקנה", אחד הגדולים שפעלו בתקופה זו באזור המרכז, התנהלו עבירות של סחר בבני אדם, כמו גם עבירות לפי חוקי המס, במשך שנים ארוכות. מס הכנסה הגיש נגדו כתב אישום, אך משטרת ישראל נמנעה מלעשות כן למרות ראיות רבות שהיו נגדו, כולל ריאיון טלוויזיוני מקיף שנתן בעל המקום ג'קי יודי לרשת ABC NEWS,

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

ביקורים מעין אלו בבתי הבושת, של שוטרים המגיעים רק לסייע לגביית מס, יוצרים אצל הקרבנות מראית עין של שיתוף פעולה עם הסוחרים, של קבלת כספים מהם. סביר כי ביקורים מעין אלו הגדילו אצל הנשים את תחושת המלכוד ואת ההבנה שאין להן לאן לברוח, שכן המשטרה יודעת על קיומו של המקום שבו הן נמצאות, אך היא איננה טורחת לעשות מאומה בנושא.⁶⁶ בישיבות ועדת החקירה הפרלמנטרית לא נמסר מעולם מידע ממשי על ידי משרד האוצר בנוגע להיקף הרכוש והכספים שנתפסו על ידיהם.⁶⁷

ג. מקרבנות לתובעות, והקשיים שבדרך

בשנים האחרונות החלו יותר ויותר קרבנות סחר לפנות למערכת המשפט האזרחית, מיוזמתן. פרק זה מבקש לבחון כיצד התמודדו מדינת ישראל ומערכת המשפט עם מהפכה זו, ואת הקשיים הרבים שעדיין עומדים בדרכה.

נדמה כי קשה לחלוק על מידת חשיבותו של ההליך המשפטי לצורך שיקומן והעצמתן של קרבנות הסחר. הליך השיקום חייב להיות הוליסטי ולכלול בראש ובראשונה שיקום נפשי, אך גם הכשרה מקצועית, שילוב מחודש בחברה, חזרה בטוחה למדינת המוצא יכולים וצריכים להיות חלק בלתי נפרד ממנו. חלק חשוב בהליך השיקום, שרק חלק מן הנשים עוברות, הוא ההליך המשפטי, שבו מתמודדת קרבן הסחר עם סוחריה. אולם בעוד שכפי שצוין לעיל ההליך הפלילי עמוס בעיות ומחליש בפוטנציה את הנשים המעידות במסגרתו, הרי שההליך האזרחי יכול לסייע לאישה רבות, נפשית וכלכלית כאחד.

ובו פירט את מכלול עבירותיו, וכתבות לעיתונים שונים ברוח דומה (ראו אוריה שביט "נגמר הבית זונות" הארץ – מוסף 2.11.01, עמ' 24).

66 על חשש זה יש להוסיף את חששן כשוהות שלא כדין, החשות מאוימות על ידי סוחריהן חדשות לבקרים כי זנות ושהות לא חוקית בישראל הן עבירות חמורות שדינן מאסר ממושך. כמו כן השוטרים מגיעים לבתי הבושת כלקוחות לא פעם, דבר שמנע מהנשים אף במידה רבה יותר לתת אמון במערכת הצדק הישראלית (ראו לבנקרון ודהאן, לעיל ה"ש 15).

67 גורמי האכיפה הכלכלית בישיבות אלו נתנו תשובות שונות לאחר שנשאלו על אודות הסכומים המדויקים שנתפסו, ובין השאר טענו כי הגשת כתבי אישום בעבירות אלו היא תהליך מורכב הנמשך זמן רב, וטרם הסתיימה ההתחקות על כל הכספים; כי כל ניסיון הערכה משול לניסיון להעריך את "מזג האוויר"; כי מדובר ב"הרבה כסף" (איתן רוב, פרוטוקול מיום 18.1.05, לעיל ה"ש 56, בעמ' 9). לעתים הסתפקו בדוגמאות "ניקח למשל מקום קטן" (זהר יום טוב ז"ל, סגן מנהל רשות המסים, משרד האוצר, שם, בעמ' 11). ממדיניות זו של התחמקות מגמתית ניתן לשער אחת משלוש השערות: ייתכן שלא התכוננו לקראת הישיבות, ולכן לא ידעו אילו סכומים נתפסו; ייתכן שקיים קושי ממשי לאיסוף נתונים על אודות הכסף שעליו הניחו רשויות המס את ידן; ייתכן שידוע לרשויות במדויק איזה סכום הושג בפעילויות אלו, אך הן אינן מעוניינות לחשוף את המידע.

1. הולדתו של הסיוע המשפטי לקרבנות סחר

בארבע השנים האחרונות הגיע מספר גדל והולך של קרבנות סחר אל הערכאות המשפטיות השונות הן כעותרות לקבלת זכויות שונות (הזכות לבריאות,⁶⁸ הזכות לקבל אשרת שהיה בישראל,⁶⁹ הזכות להגיש תלונה על הסחר בה⁷⁰ ועוד) הן כתובעות בתביעות שהוגשו כנגד סוחריהן וכנגד משטרת ישראל.⁷¹ מרבית העתירות שעסקו בזכויות עקרוניות הוגשו בעזרת ארגוני זכויות אדם, ובמידה מועטה יותר בידי עורכי דין פרטיים. בשנת 2004 החל הסיוע המשפטי לייצג את קרבנות הסחר.

הורתו של הסיוע המשפטי מטעם המדינה לקרבנות הסחר היא בכרית לא קדושה שנקרמה בין סוחרי נשים לעורכי דין שייצגו אותם. הראשונים פנו לעתים לאחרונים עת נעצרה אישה שהייתה "בבעלותם", ועורך הדין היה פונה לערכאות בבקשה לשחררה. מששחררה, הייתה האישה מועסקת בזנות עד תום תקופת הערכות, ואז מוחזרת לארצה, או שלא הייתה עוזבת את ישראל וממשיכה לעבוד בזנות עבור הסוחר, והערבות המחולטת ושכר טרחת עורך הדין הצטרפו ל"חובה" לסוחר. ברית בעייתית זו עלתה על סדר יומה של מערכת המשפט בעניין זריצקיה, שם קבע בית המשפט העליון: "יש להבטיח ייצוג משפטי הולם לנשים דוגמת העותרת... יש להבטיח כי זכויותיהן של הנשים – ושל שאר העובדים הזרים – על פי דיני מדינת ישראל – לא יישללו מהן... עניין לנו בבעיה חברתית קשה וחמורה. לפתח חטאת רובץ! יש לעשות מעשה – ובהקדם".⁷²

68 בג"ץ 5945/02 פלוניות נ' היועץ המשפטי לממשלה (העתירה נמחקה לאחר שכתגובתה המשלימה מיום 10.12.02 הודיעה המדינה כי החליטה להעניק את שירותי הבריאות שנדרשו בעתירה זו).

69 עת"מ (י"ם) 673/02 אלמוניות נ' השר לביטחון פנים, פורסם במאגר נבו (3.3.03); עת"מ (ת"א) 2544/04 בויקה נ' משרד הפנים, פורסם במאגר נבו (10.10.04); עת"מ (ת"א) 1293/05 בורדינה נ' משרד הפנים, פורסם במאגר נבו (2005); עת"מ (ת"א) 1441/05 גרסימובה נ' משרד הפנים, פורסם במאגר נבו (2005) (להלן: עניין גרסימובה).

70 בג"ץ 3536/01 פלוניות נ' משטרת ישראל, פורסם במאגר נבו (2001).

71 נגד המשטרה הוגשו תביעות מסוגים שונים, ובהן בשל כליאת שווא של עדות תביעה ועדות הגנה לאחר שנשים נכלאו ללא כל צו שיפוטי לצורך מתן עדות גם לאחר שנוהל זה נפסל בידי בתי המשפט ורשויות האכיפה; בשל הטרדה מינית של קרבנות סחר בידי שוטרים.

72 בעניין זה הוגשה עתירה לשחרורה של קרבן סחר בידי עורך דין שייצג את סוחר הנשים, ולא את העותרת עצמה. בג"ץ 1119/01 זריצקיה נ' שר הפנים, פורסם במאגר נבו (2001). כמה חודשים לאחר מכן יישם שופט בית המשפט העליון יעקב טירקל את ההלכה שנקבעה בעניין זריצקיה, כאשר הורה למנות עורך דין של הסנגוריה הציבורית לייצג קרבנות סחר בנשים שהופיעו לפניו ללא ייצוג משפטי. את החלטתו זו נימק כך: "דברים אמורים בכבוד האדם – של כולנו" בש"פ 9016/01 מדינת ישראל נ' ניקולייבה, פורסם במאגר נבו, פסקה 3 להחלטה (2001).

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

בעקבות אמירות אלו של בית המשפט העליון גיבשה ועדת החקירה הפרלמנטרית בעניין הסחר בנשים, בראשותה של חברת הכנסת זהבה גלאון, יוזמת חקיקה שתבטיח סיוע משפטי לנשים מטעם המדינה. החוק ייכנס לתוקפו בשלבם: בשלב הראשון, מאז הוקם המקלט לקרבנות סחר, בשנת 2004, מוענק סיוע משפטי לנשים השוהות בו וממתינות לעדותן. בשלב השני, בסוף בחודש אוגוסט 2006 אמור להסתיים מהלך זה, והסיוע המשפטי יוענק לכל קרבנות הסחר באשר הן, ואף אם הן אינן מעידות. הסיוע יוענק בהליכים מינהליים לפי חוק הכניסה לישראל וכן בתביעות אזרחיות של הנשים נגד סוחריהן.

עם זאת הענקתה של הזכות לייצוג משפטי אין בה די, ועדיין ארוכה הדרך הנדרשת עד שיוכלו קרבנות סחר לתבוע את סוחריהן. הקשיים שמולם נדרשות קרבנות הסחר לעמוד גדולים ורבים מסיוע משפטי גרדא. בקשיים אלו יעסוק תת-הפרק הבא.

2. הקשיים האופרטיביים העומדים בפני קרבנות סחר המעוניינות לתבוע את סוחריהן

זכות הגישה לערכאות היא זכות יסוד חוקתית במדינת ישראל,⁷³ אולם בפני מהגרי עבודה, בכלל, ובפני קרבנות סחר, בפרט, עומדים מכשולים בלתי עבירים כמעט כבואם לתבוע את יומם בבית המשפט. ברצוני להדגים מכשולים אלו באמצעות בחינת מספר מצומצם של דוגמאות לתביעות שהוגשו בשנים האחרונות בערכאות שונות ולבחון את הכשלים שהוצבו בפני הנשים, שמנעו את עצם הגישה לערכאות או את ניהולן של דיון ראוי תוך הצבת קשיים מתמשכים בפניהן. כל הגורמים שיפורטו כאן אמנם שונים זה מזה, אך קשורים בטבורם בקשר הדוק לסחר בתובעות:

התובעת הראשונה גורשה מישראל לאחר שהוגשה התביעה האזרחית נגד האדם שסחר בה, ובטרם היה סיפק בידה להעיד; התובעת השנייה העידה עדות שלמה ומלאה בשפה הרומנית. העדות הוקלטה, קלטת העדות הועברה לכספת בית המשפט המחוזי בתל-אביב, ונעלמה משם; השלישית הגישה תביעה אזרחית נגרת נגד האדם שסחר בה ואנס אותה ושמה קץ לחייה כמה ימים אחר כך; הרביעית הגיעה לבית המשפט על מנת להעיד נגד הסוחר ומצאה במקום את בני משפחתו וידידיו, ואלה הבהירו לה בשפה שאינה

73 כך למשל אמר בית המשפט בעניין ארפל אלומיניום כי "זכות הגישה לבית-המשפט הינה צינור החיים של בית-המשפט"; ע"א 733/95 ארפל אלומיניום בע"מ נ' קליל תעשיות בע"מ, פ"ד נא(3) 577, 629 (1997). לדיון נוסף בנושא זכות הגישה לערכאות ראו יורם רבין זכות הגישה לערכאות כזכות חוקתית (1998). לאחרונה נקבע אף כי אין לשלול זכות זו גם מאזרחי מדינות אויב (ראו החלטת השופט בנימיני מיום 19.12.05 בש"א 22502/04 (ת"א) מדינת ישראל נ' דיראני, פורסם במאגר נבו (2005)).

משתמעת לשני פנים כי טוב תעשה אם תוותר על תביעתה; ⁷⁴ עורכת דינה של התובעת החמישית אוימה אף היא על ידי הסוחרים-הנתבעים; התובעת השישית לא קיבלה אשרת שהייה בישראל, והיא חששה להגיע לדיון בבית המשפט שמא תיעצר; התובעת השביעית הגיעה להסדר עם הסוחר במסגרת ההליך המשפטי, בסך אלף דולר, אך סכום זה לא שולם על ידי מעולם; התובעת השמינית, למרות רצונה, לא הגישה מעולם את תביעתה: האדם שסחר בה נמלט מישראל לאחר שניתן גזר דינו בהליך הפלילי, והוא לא אותר בידי משטרת ישראל בשנה שחלפה מאז הימלטותו.⁷⁵

דוגמאות אלו ממחישות את שלל הקשיים הניצבים בפני קרבנות הסחר, קשיים שניתן לסווגם לשלושה סוגים: קשיים שהדין מציב בפניהן, קשיים כלכליים וקשיים נפשיים. שלושת הסוגים משתלבים לעתים אלה באלה ויוצרים תסבוכת בלתי פתירה כמעט אם לא יעשה המחוקק צעד נוסף ויעניק את הכלים הנדרשים לקרבנות הסחר ולעורכי דין. דומה שלא ניתן להפריז בחשיבותם של כלים אלו, שכן ההליך המשפטי האזרחי כיום אינו תמיד משתלם לנשים, והוא עלול אף לפגוע בהן במקום להעצימן. לכן הן במישור המשפטי הן במישור החברתי מדינת ישראל יכולה וצריכה לאמץ את הכלים המוצעים להלן.

(א) קשיים מינהליים

חוק הכניסה לישראל, שממנו נגזר עד היום יחסה של ישראל לזרים בכלל ולקרבנות סחר בפרט, יצר מצב שלפיו עדותן של קרבנות הסחר מטעם התביעה פותחת לרוב את ההליך הפלילי נגד הנאשמים בעבירת הסחר. מיד לאחר מתן העדות הן מגורשות לארץ מוצאן, ורק במקרים מעטים מוענקת להן אשרת שהייה ועבודה למשך שנה.⁷⁶ וכך במרבית המקרים, בעת מתן גזר הדין, עת יש להגיש את התביעה האזרחית, לאחר

74 בהליכים הפליליים מלווה הצוות החוקר את עדות התביעה אל בית המשפט וממנו כך שהן אינן באות במגע ישיר עם הסוחרים ללא הגנה. בהליכים אזרחיים אין מוענקת הגנה מעין זו, ולכל היותר עומדים לרשותה מאבטחי בית המשפט.

75 במקרים המפורטים לעיל, המוכרים לי מפעילותי בתחום, יוצגו הנשים על ידי, על ידי עורכי דין מתנדבים מטעם מוקד סיוע לעובדים זרים, ובשנתיים האחרונות – גם על ידי הסיוע המשפטי.

76 בשלוש השנים האחרונות החל משרד הפנים להעניק, במשורה ובחסכנות, אשרות שהייה ועבודה לקרבנות סחר בנשים בתקופת עדותן (אשרה המוענקת למרבית הנשים) ולעתים לתקופה נוספת לאחריה (אשרה המוענקת לכמחצית מהמבקשות בלבד). נוהל זה היה במשך השנים הראשונות לקיומו בגדר "תורה שבעל פה", שהייתה ידועה רק לעובדי הרשויות הרלוונטיות, לארגוני זכויות אדם ולעורכי דין מועטים. עד היום ניתנו כחמש עשרה אשרות, ומספר דומה של בקשות סורב על ידי משרד הפנים. ביום 6.3.06 פורסם נוהל רשמי של משרד הפנים בנושא האשרות. להרחבה בעניין זה ראו: נעמי לבנקרון וטל רביב "אשרות לקרבנות סחר בבני אדם בישראל: בין המצוי לרצוי" מוקד סיוע לעובדים זרים (2006).

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

שהתלבנו כל צורכן הסוגיות העובדתיות בהליך הפלילי, האישה איננה עוד בישראל. בבקשות המעטות שהוגשו על רקע זה אמר בית המשפט כי יהיה ניתן לטפל בתביעה באמצעות בא כוחה של התובעת.⁷⁷ אמנם בפסיקה כבר נקבע כי היעדרו של תובע איננו צריך להשפיע על תביעתו,⁷⁸ אך בפועל גירושה של התובעת מציב קשיים חמורים בפני עורכי הדין המטפלים בתיק:⁷⁹ הגירוש מונע עדות נוספת בבית המשפט מטעמה, ועורכי הדין נאלצים ללבן כל סוגיה שעולה במהלך המשפט בשיחות טלפון ממושכות עם התובעת מעבר לים; הן אינן יכולות לעבור בדיקות נוספות שיוכיחו את הנזק שנגרם להן, אם ידרשו כאלו; לעתים הנשים נסחרות פעם נוספת, והדבר ימנע, לרוב, יצירת קשר רצוף עם עורך דינן, הנתקל לעתים בקו מנותק או משוחח עם בן משפחה המספר לו כי התובעת "נסעה לעבוד" בתורכיה, באוסטריה או בכוויית. יתרה מזו: הדרת קולה של קרבן הסחר מאולם בית המשפט, הפקעת סיפורה מרשותה והשמעתו באמצעות עורכי דינה או בתצהירים מחלישים עוד יותר את תהליך ההעצמה שהיה יכול והיה וצריך להיווצר כתוצאה מהגשת תביעה זו. לעומת זאת האדם שסחר בה נותר כאן לרוב, כאזרח על פי כל דין, גם אם נגזרה עליו תקופת מאסר כלשהי, שלרוב איננה מן הארוכות. קושי שני מוצב על ידי בית המשפט עצמו, הדורש את כתובת התובעת ואינו מסתפק בזו של עורך דינה.⁸⁰ נוהל זה מרתיע נשים מלהגיש תביעות, שכן הן חוששות, בייחוד אם שינו את כתובתן, כי הסוחר עלול לגלות את כתובתן החדשה באמצעות ההליך המשפטי.

77 כך למשל בעניין גרסימובה, לעיל ה"ש 69, פסק בית המשפט כי רצונה של התובעת להגיש תביעה אזרחית נגד סוחריה אינו יכול לשמש עילה להישארותה בישראל, שכן נקיטת הליכים משפטיים איננה מאפשרת כשלעצמה שהייה כאן. התביעה יכולה להיות מוגשת באמצעות נציג, ואם תרצה לחזור על מנת להעיד, תוכל לבקש לעשות כן ובקשתה תיבחן בהתאם לנהלים.

78 בדומה להלכה הקיימת בעניין תביעותיהם של עובדים זרים את מעסיקהם לאחר שגורשו, שנקבעה בע"ע (ארצי) 1127/00 אורסין' נ' דניה סיבוס בע"מ, פד"ע לו 305 (2002).

79 קושי נוסף, אך שולי יותר, הוא העובדה כי התובעות דוברות לרוב רוסית בלבד, ולעתים גם עברית חלקית ביותר. מצב דברים זה דורש בפועל עורכי דין דוברי רוסית או הזדקקות מתמדת לשירותי מתורגמן, ושתי האפשרויות גם יחד מסרבלות את הטיפול בתיק שממילא הוא מסורבל דיו מלכתחילה.

80 לפי תקנות 9-10 לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, די בכתובתו של עורך הדין, אם האדם מיוצג. בפועל דורשות מזכירות בתי המשפט אף את כתובתן של הנשים, דבר המרתיע אותן מהגשת תביעה. נוסף על כך הן נדרשות לפי התקנות לתת מספר תעודת זהות או דרכון. רבות מהן נעדרות כל מסמכים מזהים שהם, שכן אלו נלקחו על ידי סוחריהן, והן אינן מחדשות אותם מיד עם שובן לארצן בשל עלותם הגבוהה של המסמכים. אף דרישה זו מציבה מכשול שאצל חלקן הוא בלתי עביר, בדרך להגשת התביעה.

(ב) קשיים כלכליים

על הקשיים המינהליים יכלו הנשים להתגבר במידה מסוימת לו היה מצבן הכלכלי שפיר, למשל באמצעות רכישת כרטיסי טיסה חזרה לישראל והשגת אשרת כניסה לצורך ניהול המשפט, אולם בפועל מרבית הנשים חוזרות בחוסר כול אל ארץ מוצאן, אל המצוקה הכלכלית שדחפה אותן להגיע לכאן מלכתחילה.⁸¹ בית המשפט אינו מהסס לקבוע כי אם תרצה התובעת לשוב לישראל לטפל בעניינים הנוגעים לתביעתה תוכל לעשות כן, כפי שקבע בעניין גרסימובה,⁸² אך המציאות שונה: בפועל ידן של מרבית הנשים אינה משגת רכישת כרטיס טיסה או שימוש באמצעים אלקטרוניים לצורך עדות בוועידת וידאו. במקרים מסוימים נתקלנו בנשים שהתקשו לממן אף פעילות פשוטה כגון שליחת פקס או נסיעה לעיר גדולה הסמוכה למקום מגוריהן לצורך חתימה על תצהיר. אף אם יוכלו הנשים לרכוש כרטיס טיסה, יעמידו בפניהן הרשויות קשיים נוספים בדמות ערבות שיתבקשו לעתים להפקיד במשרד הפנים כתנאי לכניסתן לישראל. ערבות זו עומדת לרוב על סך של עשרות אלפי שקלים.

נוסף על כך יש לזכור כי הליך משפטי של קרבן סחר כנגד האדם שסחר בה, עלות גבוהה בצדו: שכר מומחים לבריאות הנפש, לבריאות הגוף, מתורגמן במהלך הדיון, תמלול הדיון מהשפה הרוסית לעברית, שכירת שירותי חוקר פרטי ועוד, עם זאת כאשר האישה מיוצגת על ידי הסיוע המשפטי, עלויות אלה ממומנות על ידיו.

בראשית דרכן של תביעות אלו ניצבה בפני הנשים בעיה חמורה בדמות מימון האגרות השונות.⁸³ בשנת 2004 פנה פרקליט המדינה אל פרקליטי המחוזות בנושא הפטור מאגרה בתביעות נזיקיות בעניינים אלו, וכתב: "נראה כי ככלל אין מקום להתנגד לבקשות אלה, בשים לב לעובדה כי מדובר בנשים קשות יום, שעברו את מנת הסבל ועל פי רוב הינן מחוסרות אמצעים".⁸⁴ כיום הנשים אינן נדרשות עוד לשלם אגרה.⁸⁵

81 אחת הסכנות של גירוש כזה היא סחר חוזר של קרבן הסחר למדינה שממנה נסחרה או למדינה אחרת.
82 ראו לעיל ה"ש 69.
83 המדינה הסכימה לעתים לבקשות פטור מאגרה כאשר הנתבעים היו הסוחרים, ולעתים התנגדה, אך כאשר תבעו הנשים את רשויות המדינה העמידו אלו בדרכן כל מכשול אפשרי, פרוצדורלי ואחר, על מנת לסכל תביעה זו. ראו למשל תגובת המדינה בת"א 1384/04 נ.ר. נ' ארג'נטיר (התביעה הסתיימה בהסדר פשרה מיום 20.2.06), שם הגישה קרבן סחר תביעה אזרחית נגרת לפלילים לאחר הרשעת האדם שסחר בה. המדינה התנגדה לפטור מאגרה; בת"א (ת"א) 71438/03 א.ק. נ' מדינת ישראל (ההליך טרם הסתיים) תבעה אישה שהוחזקה בכלא כעדת הגנה כשלושה שבועות את מדינת ישראל. המדינה התנגדה גם כאן לפטור מאגרה.
84 מכתב מפרקליט המדינה לפרקליטי המחוזות (28.9.04), סימוכין 2004-0047-8223.
85 נוהל זה עוגן לאחרונה בסעיף 21(8) להצעת תיקון לתקנות בתי המשפט (אגרות), התשס"ו-2006, שעברה בפברואר 2006 בקריאה ראשונה.

רבות מקרבנות הסחר מגיעות אל מעגל הסחר, מלכתחילה, בשל טראומה כלשהי שחוו בעברן, כגון התעללות בידי בן משפחה, גילוי עריות, אונס בילדות ועוד.⁸⁶ הטראומה שחוו אך מועצמת במעגל הסחר. רבות מהנשים, גם אם נקלעו למעגל זה ללא שחוו התעללות קודם לכן, סובלות מנזק נפשי חמור,⁸⁷ המונע מהן להעיד באופן שלם או להעיד בכלל. עדות נוספת מצדן היא בבחינת "פתיחת פצעים", שיש בה רק כדי להחמיר את הטראומה שעברו. בשל מצבן הנפשי הן מפתחות לעתים מערכות יחסים תלותיות בתקופה שלאחר הסחר עם אדם המשמר עבורן את התבניות שהוטבעו בהן בתקופת הסחר – התעללות ואלימות.⁸⁸ בני הזוג הם לעתים לקוחות לשעבר, לעתים גברים מכים או המסרסים בה. עם זאת היא מעבירה אליהם את מושכות השליטה בחייה מרצון ומתוך אמונה כי הם יפעלו למענה טוב יותר ונכון יותר מכפי שהיא עצמה מסוגלת, או מתוך אדישות מוחלטת לגורלה. לבני זוג אלו לעתים חשיבות רבה בהליך האזרחי, שכן האישה מאפשרת להם לקבל החלטות הנוגעות לה, והחלטות הנעשות בידי בני הזוג אינן מביאות תמיד בחשבון השיקולים את טובת האישה, ויש מאחוריהן שיקולים נוספים, הזרים להליך השיפוטי, ולעתים פוגעים בו, כגון חשיפתו לציבור בתור בן זוגה של מי שבעברה עסקה בזנות, או כמה כסף יוכל הוא עצמו להרוויח מהליך זה, אם בכלל.

אל הקשיים הנפשיים, שהם מנת חלקה של כל קרבן סחר בתקופת השעבוד ולאחריה, מתווסף הצורך לעמוד בחקירות עורכי דינם של הסוחרים. בחקירות אלו עורכי הדין אינם

86 כך למשל מחקרה של Farley, שנערך על 854 נשים שהועסקו בזנות בתשע ארצות שונות, מצא כי 59% מהנשים הוכו בילדותן בידי אדם קרוב עד לדרגת פציעה; 63% חוו התעללות מינית בילדות; מספרם הממוצע של התוקפים מינית בילדות היה ארבעה. Melissa Farley, *Prostitution, Trafficking and Traumatic Stress* 43 (Melissa Farley ed., Haworth, New York 2003). כן ראו ענת גור "הסרסור שלי לא היה צריך ללמד אותי כלום. אבא לימד אותי הכל בבית": גילוי עריות כגורם מרכזי בהתדרדרות של נשים ונערות לזנות, סמים ופשע" הסוד ושברו: סוגיות בגילוי עריות 457 (צביה זליגמן וזהבה סולומון עורכות, 2004).

87 תסמינים שונים רבים מלווים נשים המועסקות בזנות, ובהם נטיות אובדניות, קשיי שינה, פגיעה בדימוי העצמי, אדישות, התמכרויות שונות, התנתקות מן המציאות, תגובה לא פרופורציונלית להתגרות הקלה ביותר ועוד. מחקרים שונים מצביעים על שיעורי תסמונת פוסט-טראומה גבוהים – בין שלושים לשבעים אחוז מהנשים שהועסקו בזנות סובלות מתסמונת זו. תסמינים אלו מחריפים בשל אי-הענקת לגיטימציה חברתית לטראומה שהייתה מנת חלקן ובשל מיעוט המסגרות הקיימות לנשים במצב זה. על מצבם של נפגעי טראומה באופן כללי וכן לדיון במצבן של נשים שהועסקו בזנות ראו: ג'ודית לואיס הרמן טראומה והחלמה (הוצאת עם עובד, תל אביב, 2003).

88 גור, לעיל ה"ש 86.

מהססים (ובתי המשפט לרוב אינם מונעים מגמה זו) לערוך חקירות מן הסוג הבוטה והמשפיל ביותר לנשים תוך פגיעה באמינותן, חדירה לפרטיותן ונקיטת קו חקירה אגרסיבי: ניסיונות להוכיח כי עסקו בזנות בעבר, כי הן נשים חסרות מוסר, כי נהגו מן העיסוק בזנות או כי הרוויחו בו ממון רב. נשים שעברו חקירה נגדית במסגרת ההליך הפלילי אינן שוות לעמוד בחקירה נוספת מעין זו אף אם מדובר בהליך שבו עשוי להיפסק להן סכום כסף נכבד.

ד. פתרון מוצע: העצמה דרך המשפט האזרחי⁸⁹

כל עבירות הסחר דומות זו לזו, אך כל קרבן סחר אומללה בדרכה שלה. כל מדינה כיום היא מדינת מוצא, מעבר או יעד; מכל מדינה יצאו סוחרים או לקוחות או קרבנות סחר שיימכרו למטרות כאלו ואחרות; עם זאת לכל תבניות הסחר, באשר הן, דמיון מבעית זו לזו, והרציונל של הפטריארכיה, של הקפיטליזם ושל הגלובליזציה עובר בהן כחוט השני

89 מאמר זה לא יעסוק בתביעות של קרבנות סחר בבית הדין לעבודה. אף שאין ספק כי מדובר בסוגיה מרתקת בעלת היבטים שונים, מקומה לא יכירנה ככל שמדובר בתביעה של קרבן סחר נגד האדם שסחר בה, ולכן אדון בה בקצרה בלבד במסגרת הערת שוליים זו. כותבות שונות העלו עד היום את הטענה כי הזנות היא עבודה ככל עבודה. לגישה זו ראו למשל: Martha Nussbaum, "Whether from Reasons or Prejudice: Taking money for Bodily Services", 27 *J. Legal Stud.* 693, 693-724 (1998); Jill Nagle (ed.), *Whores and Other Feminists* (Routledge 1997). על טענה זו נמתחה ביקורת קשה בחוגים פמיניסטיים רדיקליים, הרואים בזנות סוג של ניצול והשפלה המאפיינים כל חברה פטריארכלית (ראו למשל: Catharine A. MacKinnon, "Prostitution and Civil Rights", 1 *Mich. J. Gender & L.* 13 (1993); Andrea Dworkin, "Prostitution and Male Supremacy", 1 *Mich. J. Gender & L.* 1 (1993). בלי להידרש לדיון הפמיניסטי בנושא זה נראה כי ניתן לקבוע באופן חריג משמעי כי קרבן סחר איננה, ואיננה יכולה להיות, "עובדת", וסוחר בבני אדם איננו יכול להיות "מעסיק". נראה כי יש בטענה זו אף להכחיש את הסבל שהיה מנת חלקה של האישה ולהחליש את עמדתה כתובעת, אם ההתעללות שהייתה מנת חלקה נחשבת לסוג של "עבודה" שחטאו היחיד של "מעסיקה" הוא שהלין את שכרה. עמדת בתי המשפט בנושא זה הייתה שונה עד כה, והיא התעלמה לחלוטין מן הדיון הפמיניסטי הער והסתכלה רק על הצד המשפטי הפרקטי תוך שהיא קובעת כי עם כל הבעייתיות בנושא, בתי המשפט מעדיפים שלא להותיר את התובעות ללא הגנת משפט העבודה (ראו: דב"ע (ארצי) נו-180/03 בן עמי נ' גליצנסקי, פד"ע לא 389 (1996); עב' (ב"ש) 4634/03 מולדובנובה נ' סלסברסקי, פורסם במאגר נבו (2005). ערעור על פסק דין מולדובנובה תלוי ועומד בימים אלו בבית הדין הארצי לעבודה).

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

– הרצון למקסם רווחים על ללא כל אכפתיות לגורלו של העבד. לכן כל תביעה נזיקת צריכה להביא בחשבון את נסיבותיה הייחודיות של כל תובעת, אך גם את המרכיבים הדומים בין עבירות הסחר השונות ואת הקשיים הדומים הניצבים בדרכן של כל הנשים. כלל יסוד בכל תביעה אזרחית הוא כי המוציא מחברו עליו הראיה, אך לקרבן הסחר קשה להוכיח מה הוא הנזק המדויק שנגרם לה. היא נזקקת לשורה ארוכה של מומחים, ובייחוד בתחום בריאות הנפש ובריאות הגוף. לעתים אין באפשרותה לשלם את שכרם של אלו, ולעתים הבדיקות החוזרות והשונות – בידי מומחים מטעמה, מטעמו של הנתבע, מטעמו של בית משפט – די בהן כדי להתיש אותה ולמנוע ממנה לגשת לערכאות המשפטיות.

קשיים אלו, המצטברים זה לזה, מעלים בסופו של יום את הקושיה הפשוטה: האם קרבן סחר אמנם צריכה להוכיח את נזקה המדויק, וכיצד היא יכולה לעשות זאת? כיצד ניתן להניח על כף המאזניים כל לקוח, כל עבירת אינוס, כל צלקת בגוף, כל איום שנחרט בנפש? כיצד ניתן לכמת את הזוועה בשקלים ובאגורות לסכום מדויק? הוכחת הנזק קשה לקרבנות הסחר, קשה מדי; לעתים היא בלתי אפשרית לחלוטין. לשם כך, ועל מנת לגשר על פני התהום הנפערת והולכת בין עולם המשפט הקיים לבין חוסר הצדק המשווע שהוא מנת חלקן של קרבנות הסחר, יש לתת את הדעת על יישום מקורי של החקיקה הקיימת בפסיקה. בתי המשפט אינם מחויבים להמתין לפעולת המחוקק, והם יכולים לאמץ את רובן ככולן של הדרכים המוצעות בפרק זה על מנת שזכאותן של הנשים לגשת לערכאות השיפוטיות לא תיוותר בגדר אות מתה.⁹⁰

לנוכח הקשיים שבדין, הקשיים הכלכליים והנפשיים העומדים בפני קרבנות סחר בדרכן לתביעות אזרחיות, כפי שהוצגו בפרקים הקודמים, פרק זה מבקש להציע סוגים שונים של פיצויים, עולות וראשי נזק שניתן לתבוע בתביעות אזרחיות של קרבנות הסחר

90 בית המשפט בישראל קבע, כבר בראשית דרכו, כי קיימים מקרים שבהם יש חסר בחקיקה, ונוצר מצב עובדתי חדש הדורש מילוי של חסר זה, וכי יש להתאים את החוק למציאות (ראו: דברי כב' הש' אגרנט בע"א 150/50 קאופמן נ' מרגינס, פ"ד ו(2) 1005, 1034 (1952); בג"ץ 29/62 כהן נ' שר הביטחון, פ"ד טז(2) 1023, 1027 (1962). בתי המשפט קבעו שוב ושוב כי על עליהם להתאים עצמם לזמנים המשתנים אף אם המחוקק טרם עשה זאת (ראו: ע"א 243/83 עיריית ירושלים נ' גורדון, פ"ד לט(1) 125, 113 (1985); אהרן ברק "על משפט, שיפוט, וערכי יסוד" מבחר כתבים א' 735, 821, 872 (חיים כהן ויצחק זמיר, עורכים, 2000). ראו גם אהרן ברק, "היצירה השיפוטית לסוגיה: פרשנות, השלמת חסר ופיתוח המשפט" מבחר כתבים א' 771 (חיים כהן ויצחק זמיר, עורכים, 2000); בג"ץ 2671/98 שדולת הנשים בישראל נ' שר העבודה והרווחה, פ"ד נב(3) 630 (1998)).

במשפט הישראלי.⁹¹ חלק מן ההצעות כבר קיימות במשפט הישראלי, האחרות הן בגדר הצעות ראשוניות בלבד, והן דורשות דיון נוסף.⁹²

1. יתרונות ההליך האזרחי על פני ההליך הפלילי לקרבנות

נפגעי עבירה, אשר האדם שפגע בהם הועמד לדין והורשע בעבירות המיוחסות לו, יכולים להגיש כנגד העבריין תביעה אזרחית. תביעה זו היא בעלת אפקט מעצים לקרבן, שעד כה היה מריונטה המרקדת לצלילי חלילם של הנאשמים בשלב הראשון, ולצלילי חלילן של רשויות התביעה בשלב השני.

יש במעבר של קרבן העבירה ממיסא העד לכיסא התובע כדי להחזיר לו את תחושת השליטה על חייו ועל גופו כחלק בלתי נפרד מהליך הריפוי שעליו לעבור.

האפשרות לקבל פיצויים על נזקים רגשיים ונפשיים במסגרת הליך אזרחי תורבן קרבנות עבירה להגיש תלונות לרשויות ובכך תתרום למאבק החברתי בפשיעה.

יתרה מזו: העובדה שקרבן עבירה הופך מעד לתובע מעניקה לתביעה ערך תרפויטי, מאפשרת לו לספר את סיפורו בדרך שבה הוא בוחר, להתעמת עם האדם שפגע בו מתוך עמדת הכוח שבדוכן התביעה, כמי שבחר לתת את עדותו ולתבוע את האדם שפגע בו, ולא רק לשמש עד תביעה (גם אם כזו שעדותו מכריעה) בהליך הפלילי.⁹³ תביעה זו מאפשרת לו להחזיר לעצמו את תחושת השליטה על חייו ועל גופו כחלק בלתי נפרד מהליך הריפוי שעליו לעבור, ולהשמיע את קולו, קול הקרבן שנפגע.

91 פרק זה יעסוק כאמור בהגשת תביעות בישראל בלבד. להגשת תביעות בערכאות שלא במדינתו של התובע ושלא במדינה שבה נגרם הנזק ראו: Paul R. Dubinsky, "Human Rights Law Meets Private Law Harmonization: The Coming Conflict", 30(1) *Yale J. Int'l L.* 211 (2005); Ralf G. Steinhardt, "Laying one Bankrupt to Rest: Sosa V. Alvarez – Machain and the Future of International Human Rights Litigation in U.S Courts", 57 *Vand L. Rev.* 2241 (2004).

92 לאחר שנשלמה כתיבת מאמר זה, ובטרם הועבר לדפוס, התקבל בבית המשפט המחוזי בתל-אביב פסק דין, ובו התקבלו חלק מהטענות המועלות במאמר זה, ובייחוד נושא הפיצוי ללא הוכחת נזק (ת"א (ת"א) 2191/02 פלוגית נ' ז'ק, פורסם במאגר נבו (8.3.06) (להלן: עניין פלוגית)). על פסק דין זה הוגש ערעור לבית המשפט העליון בידי סוחר הנשים (ע"א 3806/06 ז'ק נ' פלוגית).

93 על ההליך המשפטי כמקום המאפשר לנשים להשמיע את קולן ראו ליאורה בילסקי "אלימות האלם' ההליך המשפטי בין חלוקה לקול" עיוני משפט כג(2) 421 (2000).

**"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות
סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו**

2. תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן:
כישלון מתמשך לצד אופטימיות זהירה

תביעה אזרחית נגררת לפלילים היא מקרה פרטי של תביעה אזרחית שקרבן עבירה יכולה להגיש נגד עבריינים שפגעו בו לאחר הרשעתם. דרך תביעה זו מעוגנת בחוק.⁹⁴ את התביעה ניתן להגיש נגד האדם שנגדו הוגש כתב האישום הפלילי,⁹⁵ ונגדו בלבד. תביעה מסוג זה ניתן להגיש תוך שלושים יום מעת שגזר הדין הפך להיות חלוט. הסעיף קובע כי התביעה תידון לפני אותו הרכב פלילי שלפניו נידון כתב האישום, אף אם סכום התביעה אינו מצוי בסמכותו.

יתרונותיה של התביעה האזרחית הנגררת לפלילים רבים: היא מונעת כפילות הליכים; חוסכת בזמנו של בית המשפט, שכן אותו שופט שדן בעניין הפלילי ומכיר את העובדות קובע גם את הפיצוי בהליך האזרחי בלי שידרש בירור מחדש ולימוד מחדש של כל עובדות התיק;⁹⁶ קרבן העבירה אינו צריך לתת עדותו בעניין אותם דברים בדיוק פעמיים, חוויה העשויה להיות לא פעם טראומטית, בייחוד בעבירות מין, אלימות וסחר; העובדה שהליך זה מתבצע בסביבה בטוחה יחסית, המוכרת לו מעדותו בהליך הפלילי, תורמת לחיזוק ביטחונו העצמי של התובע; כעת היוזמה בידי הקרבן: העבריינים אינם מכתיבים עוד את צעדיו, הוא איננו משמש עוד כקלף מיקוח מאיים בידי הרשויות נגדם בכך שעדותו המפלילה עשויה לשלוח אותם לבית הסוהר.

עם זאת ולמרות יתרונותיה הרבים והבולטים של התביעה האזרחית הנגררת לפלילים ממעטים קרבנות עבירה, בכלל, וקרבנות סחר, בפרט, לעשות בה שימוש. כך למשל מעירה השופטת נאור בעניין אסף כי מדובר בהוראת חוק "שעל-פי ניסיוני השימוש בה נדיר ביותר".⁹⁷

94 תביעה זו מעוגנת בסעיף 77 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984.

95 בכל המקרים המוכרים לי התנהל הליך אזרחי רק במקביל להליך פלילי או לאחריו בשל הבעייתיות הרבה הכרוכה באיסוף הראיות הנדרשות לתביעה נגד הסוחר על ידי עורך דין פרטי. כשליש מהנשים שהעידו נגד סוחריהן בהליך הפלילי פתחו גם בהליך אזרחי. לא נתקלתי במקרה הפוך, שבו הסכימו נשים להגיש תביעה אזרחית בלבד, ללא הליך פלילי בצדה. השערתתי באשר למצב נתון זה היא כי נשים שכבר "חצו את הקווים" ואינן מהססות להעיד כנגד סוחריהן, יראו בהליך האזרחי הליך משלים לפלילי, ולעומתן נשים החוששות מפני הסוחר לא ינקטו נגדו כל אמצעי שהוא – פלילי או אזרחי.

96 הצעת החוק לתיקון פקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"ב-1972, עמ' 267.

97 רע"פ 2976/01 אסף נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(3) 418, 450 (2002). כן ראו: ע"פ 6720/04 מדינת ישראל נ' זחיאקה, פורסם במאגר נבו (2004).

על מנת שתביעות אזרחיות נגררות לפלילים יהפכו מנדירות לתדירות בקרב קרבנות סחר בפרט ונפגעי עבירה בכלל יש להאריך את המועד הקבוע בחוק להגשת תביעה אזרחית נגרת לפלילים.⁹⁸ כמו כן יש לראות להקלת חסמים פרוצדורליים, כגון אישורי שהייה בישראל, כאשר מדובר בנפגע עבירה זר.

3. העוולות הנזיקיות

תת-פרק זה יעסוק בעוולות הנזיקיות שבהן ניתן לעשות שימוש במסגרת תביעותיהן של קרבנות הסחר כנגד סוחריהן. למותר לציין כי רשימה זו איננה רשימה סגורה, וכי קיימות עוולות נוספות, אולם מפאת קוצר היריעה אסתפק בדיון בעוולות אלו בלבד: כליאת שווא, אינוס (קרי עוולת התקיפה) ופגיעה באוטונומיה.⁹⁹

(א) שלילת חירות, כליאת שווא

קרבן סחר איננה אדם חופשי. גם אם היא איננה כלואה מאחורי סורג ובריח,¹⁰⁰ חירותה נשללת עקב הצטברותם של גורמים אחדים: הראשון, העובדה כי האנשים שסחרו בה השקיעו בכך סכום כסף לא מבוטל, ואין בכונתם לשחררה לחופשי בטרם תחזיר "השקעה ראשונית" זו, ואף תניב רווחים.¹⁰¹ גורם שני, המובנה בסחר ומבטיח את שליטת הסוחר בקרבנו באופן המגביל את חירות הקרבן הוא זרותה של האישה ואי-הכרתה את החוק בישראל, את התרבות, את המנהגים. זרות זו היא המבטיחה שהיא תעדיף להישאר

98 כיום כאמור יש להגיש את התביעה האזרחית הנגרת לפלילים בתוך 30 יום מרגע שגזר הדין הפך להיות חלוט.

99 זאת לצד עוולות נוספות המתאימות אף הן לתביעות של קרבנות סחר, אך נדמה כי הן ברורות מאליהן, כגון הפרת חובה חקוקה (סעיף 63 לפקודת הנזיקין [נוסח חדש], התשכ"ח-1968) ועוולת הרשלנות (סעיפים 35-36 לפקודת הנזיקין [נוסח חדש], התשכ"ח-1968).

100 במחקר שנערך על 106 קרבנות סחר התקבלו הנתונים האלה: 40% מהנשים היו בתנאי כליאה, במקומות שבהם היו חלונות מסורגים ודלתות נעולות; 52% מהנשים יכלו לצאת מבית הברשת בכפוף לקבלת אישור הסרסור. אצל 2% השאלה לא הייתה רלוונטית משום שנעצרו או ברחו בטרם נלקחו למכון, ובנוגע ל-6% אין נתון. ראו לבנקרון ודהאן, לעיל ה"ש 15, בעמ' 29.

101 הלכה דומה נפסקה אף בעניין רביאי, שם נקבע כי מעת שאדם משלם כסף כדי לרכוש אדם אחר לשם עיסוק בזנות, נוצר לו אינטרס שאובייקט המכירה ימשיך בעיסוק זה פרק זמן ממושך על מנת להחזיר לעצמו את ההשקעה ולהפיק רווח מהעסקה. ב"ש 4891/00 מדינת ישראל נ' רביאי, פורסם במאגר נבו (1.1.01), וכן בש"פ 7542/00 חנוכוב נ' מדינת ישראל, פורסם במאגר נבו (2000).

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

אצל הסוחר, שאולי ישחררנה יום אחד לחופשי, ולא לנסות לברוח או לפנות למשטרה.¹⁰² העובדה כי דרכונה נלקח ממנה רק מגבירה את חששה לעזוב את מעסיקה. גורם שלישי המביא לשלילת חירותה ולהישארות מרצון בחזקת סוחריה הוא העובדה כי הסוחרים יודעים היכן היא מתגוררת, היכן נמצאים בני משפחה, והם מאיימים לפגוע בה ובהם. עוולת כליאת השווא¹⁰³ מתקיימת בעניין עבירת הסחר. בית המשפט נדרש לטענה זו רק בעניין פלונית,¹⁰⁴ אך שם נקבע כי אין כל ספק שעוולה זו מתקיימת בעניינן של קרבנות הסחר. יתרון בולט לשימוש בעוולה זו, מעבר לערכה הדקלרטיבי, בתביעותיהן של קרבנות סחר הוא כי בתי המשפט קבעו לא אחת שהנזק הנגרם מעצם הכליאה שלא כדין אינו טעון הוכחה, דבר שיקל על האישה לתבוע את נזקה.¹⁰⁵ עד היום דנה הפסיקה בתיקים שעסקו בעיקר בכליאת שווא בידי משטרת ישראל,¹⁰⁶ ושם במרבית המקרים היה הנזק עצם הכליאה. אולם בעניינן של קרבנות סחר, שכל יום כליאה שלהן כלל אונס והשפלה, יש לאמץ את הרף העליון שנקבע עד היום בפסיקה

102 קרבנות סחר רבות חוששות לפנות למשטרה בשל אחד מאלה: הן הורגלו לראות בה גוף מושחת, כמקובל במדינות מוצא רבות; הן חוששות שמא ייעצרו בשל שהות בלתי חוקית בישראל; שוטרים פוקדים לעתים את בתי הברשת כלקוחות, מה שפוגם במהימנותה של המשטרה כגוף חוקר בעיניהן והופך אותה לדעתן למשתפות פעולה, בכוח או בפועל, עם הסוחרים. בכמה הליכים משפטיים שנדונו לאחרונה תקפו שוטרים מינית עובדות זרות, זונות וקרבנות סחר. ראו עניין אסלטי, לעיל ה"ש 42; ת"פ (אי) 1805/03 מדינת ישראל נ' סעיד, פורסם במאגר נבו (2005); תפ"ח (ב"ש) 966/99 מדינת ישראל נ' יעיש, פורסם במאגר נבו (2004).

103 כליאת שווא היא עוולה על פי סעיף 26 לפקודת הנזיקין [נוסח חדש], התשכ"ח-1968.

104 עניין פלונית, לעיל ה"ש 92.

105 בע"א 558/84 כרמלי נ' מדינת ישראל פ"ד מא(3) 777, 757 (1987).

106 הפיצויים שנפסקו לאזרחי ישראל בגין עוולה זו נעו בין 10,000 ש"ח ל-20,000 ש"ח ליום מעצר. כך למשל בעניין קלר נפסקו פיצויים של 12,000 ש"ח בגין מעצר של ארבע שעות בידי ההוצאה לפועל (בת"א (י-ם) 1909/94 קלר נ' מדינת ישראל, פורסם במאגר נבו (1996)); בעניין סמואל נפסקו 25,000 ש"ח ליום מעצר, וכן תקיפה ופציעה ללא עילה מוסכמת. בית המשפט פיצה את הנפגע בסכום של 25,000 ש"ח ליום לערך. במקרה זה נתבעו פיצויים על כליאה בתא מעצר במשך קרוב ליומיים, לצד תקיפה ופציעה, שבית המשפט הכריע כי התרחשה ללא עילה מוצדקת. בית המשפט פיצה את הנפגע בסכום הגבוה מהסכום שעליו העמיד התובע את תביעתו, כשהוא מציין את החומרה שבשלילת החירות (ת"א (י-ם) 6957/00 קולוויין נ' סמואל, פ"מ תשס"ג(3) 1 (2003)): בעניין בן גביר נפסקו פיצויים בגין מעצר בן יממה שלא כדין בסך של 20,000 ש"ח (ת"א (י-ם) 10152/99 בן גביר נ' מדינת ישראל, פורסם במאגר נבו (26.8.01)); בעניין רוה נעצרה אישה ליום אחד לצורך חקירה בעניין הטרדה טלפונית שהטרידה מתלונן, והיא פוצתה ב-10,000 ש"ח (ת"א (א) 46575/01 רוה נ' מדינת ישראל, פ"מ תשס"ב(3) 445 (2003)).

ולהעמידו לכל הפחות על 20,000 ש"ח ליום כליאה. כליאתן של נשים אלו היא המאפשרת את אינוסן בידי עשרות לקוחות, היא המונעת מהן להימלט מהמעגל שבו הן לכודות, ולכן הפיצוי בצדה של כליאת שווא מעין זו, שבה אין מדובר בטעות של אחת הרשויות אלא במעשה שנעשה בזדון בידי עבריין למטרת הפקת רווח מגופו של אחר, יש לוודא כי הפיצוי שיידרש בגין העוולה יהיה ברף הגבוה של הפיצוי, בעוולה זו כמו גם באחרות שיידונו להלן.

(ב) עוולת התקיפה

תקיפה מוגדרת בפקודת הנזיקין כשימוש בכוח מכוון נגד גופו של אדם שלא בהסכמת המותקף. להוכחתה של עוולה זו יש להוכיח שימוש בכוח, במתכוון, נגד גופו של אדם, שלא בהסכמת המותקף או תוך הסכמה שהושגה בתרמית. בחינת התפתחותה של עבירת האינוס בדיני העונשין תביאנו למסקנה כי עבירת האינוס, למרות היותה אורחת נדירה יחסית במשפט האזרחי, היא חלק מעוולת התקיפה, והיא ניתנת ליישום במשפט האזרחי בעניינין של קרבנות הסחר.

פסק הדין בעניין בארי טלטל את המשפט הפלילי בעניין עבירת האונס.¹⁰⁷ ההלכה שנקבעה בפסק הדין, ושבעקבותיה שונה החוק, קבעה כי במקום שאישה תידרש להוכיח את התנגדותה למעשה האונס, כפי שהיה בעבר, נדרש מעתה הגבר להוכיח את הסכמתה. לאחר פסק הדין שונתה החקיקה כך שאדם איננו נדרש עוד להביע את התנגדותו למעשה האינוס, אלא הוא צריך להביע את הסכמתו החופשית לקיום יחסי מין. אם לא הובעה הסכמה מעין זו, הרי שמדובר במעשה אונס. בפסק דין שניתן לאחר מכן¹⁰⁸ הבהיר השופט מ' חשין כי ההתנהגות שבעבירת האינוס מהווה שלילת האוטונומיה של האישה וזכותה על גופה, וכי מרכז הכובד בעבירת האינוס הוא בפגיעה הקשה בזכותה הבלתי מתפשרת

107 ע"פ 5612/92 מדינת ישראל נ' בארי, פ"ד מח(1) 302 (1993) (להלן: עניין בארי). וכך נקבע בפסק הדין: "הנאשמים קלעו את הנערה לסחרור של איומים, והפכו אותה לבובת סמרטוטים שכל המחזיק בה מטלטל אותה כרצונו אנה ואנה, ימין ושמאל, מעלה מטה. הסכמתה או אי-הסכמתה לא נחשבו בעיניהם – לא אי-הסכמתה, לא התנגדותה, לא קיפאונה, לא אדישות הרובוט שלה – ומאימתי שואלים את הקנקן מה ייצקו לתוכו?" (עניין בארי, עמ' 383). לדיון בעבירת האונס במשפט הישראלי ראו אילת שחר "מיניותו של החוק: השיח המשפטי בנושא האונס" עיוני משפט יח 159 (1993); יופי תירוש "סיפור של אונס, לא יותר – על הפוליטיקה של ייצוג טקסטואלי בע"פ 3031/98 מדינת ישראל נ' דן שבתאי" משפטים לא(3) 579 (2001); אלון הראל ולילך וגנר "על ה'אשם התורם' של קרבן האונס" פלילים ו 235 (1997); יובל לבנת "אונס, שתיקה, גבר אישה" פלילים ו 187 (1997).

108 ע"פ 115/00 טייב נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(3) 289, 330 (2000).

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

של האישה לגופה, גם אם לאותה פגיעה לא נלוותה כל אלימות שהיא. עם זאת הפסיקה והחקיקה בנושא זה, חשובות ככל שיהיו, טרם הוחלו במידה מספקת על עבירות מין, בכלל, ועל כאלו המופנות נגד נשים המועסקות בזנות, בפרט, במסגרת המשפט האזרחי.¹⁰⁹

בעת דיון אזרחי בעבירת האונס כלפי קרבנות סחר יש להבחין בין שני סוגים של תוקפים: האחד הסוחרים והשני הלקוחות. קבוצת התוקפים הראשונה, הסוחרים, רואה בנשים רכושם הפרטי. קיום יחסי מין עם הנשים בתואנה של "בדיקת הסחורה" או רק משום שהסוחר חפץ בכך, היא פרקטיקה שגרתית ומקובלת. למרות החומרה שבהתנהגות זו מערכת האכיפה איננה חוקרת עבירות אלו באופן פרופורציונלי למידת קיומן בפועל, והן מופיעות בכתבי אישום במידה מצומצמת, ולעתים מאוזכרות כבדרך אגב בלבד אף ללא הגדרתן כאונס.¹¹⁰ על רשויות האכיפה לבחון בכל תיק סחר אם הקרבן נאנסה בידי הסוחר. היעדרה של עבירה זו באופן מפורש מכתב האישום אין פירושה כי יש להתעלם ממנה גם בהליכים האזרחיים.

קבוצת תוקפים שנייה היא הלקוחות.¹¹¹ סוחרי הנשים מאפשרים למספר בלתי מוגבל של גברים לקיים יחסי מין עם הנשים המוחזקות על ידיהם. במרבית המקרים אין האישה רשאית לסרב לקבל לקוחות מסוימים או לסרב לקיים יחסי מין ללא אמצעי הגנה. הסוחר, מעצם שליטתו בקרבן, יכול לאלץ אותה לקיים יחסי מין עם מי שיחפוץ, באופן שיחפוץ ובתדירות שיחפוץ. בכל המקרים הללו נשללת מהאישה בחירתה החופשית, והיא ככלי בידי הסוחר בה. בעניין סבן¹¹² נקבע כי ניתן לראות בעבירת הסחר נגזרת של עבירת האיננוס לשם קביעת מדדי חומרת הענישה: "גם אישה העוסקת בזנות זכאית להחליט עם מי, מתי ובאילו תנאים תקיים את המגע המיני. משנשללה חירותה והיא עושה זאת בכפייה יש בכך כמעין אינוס, כאשר ה'מעסיק' הוא האחראי ליצירת התנאים המהווים מעין אינוס, במובן של ניצול וכפייה באמצעות אחרים".

109 ניתן להניח כי מספרן רב מזה המופיע במאגרים הממוחשבים, אך פסקי הדין לא פורסמו על מנת להגן על פרטיותן של התובעות. ראו למשל ת"א (חי) 963/00 פלונית נ' אלמוני, פורסם במאגר נבו (20.7.04).

110 כך למשל בעניין דושק'ר הוגדר האונס בכתב האישום "מבחן קבלה": (תפ"ח (ב"ש) 910/02 מדינת ישראל נ' דושק'ר, פ"מ תשס"ב(1) 625, 646 (2002)).

111 להרחבה בנושא הלקוחות, בארץ ובעולם, ראו חני בן ישראל ונעמי לבנקרון משוואה עם נעלם – לקוחות של נשים הנסחרות בתעשיית המין בישראל, דוח של מוקד סיוע לעובדים זרים ושל הקליניקה למאבק בסחר בנשים באוניברסיטה העברית (2005).

112 עניין סבן, לעיל ה"ש 37, בעמ' 5; וכן ראו בתפ"ח 904/03 מדינת ישראל נ' זלצקי, פ"מ תשס"ד(1) 337 (2004).

לרוב איתורם של הלקוחות, ולו גם חלקם הקטן, הוא בעייתי או בלתי אפשרי, עם זאת בתביעה נזיקית נגד הסוחר יש להביא בחשבון כי מעשיו הם שאפשרו נגישות בלתי מוגבלת זו של הלקוחות אל הנשים ואת מעשי האונס החוזרים ונשנים, לכן יש להוסיף לתביעה נגדם אף סיוע¹¹³ ושידול¹¹⁴ למעשי אינוס אלו גם אם הם עצמם לא אנסו אותה. קביעת שיעור הפיצויים בשל אונס היא קשה ומורכבת, אך מן החקיקה הקיימת בנושא הטרדה מינית ניתן ללמוד, על משקל קל וחומר, מה חומרתו של מעשה אינוס. אם בגין מעשה אחד של הטרדה מינית ניתן לקבל פיצוי בלא הוכחת נזק בסך 50,000 ש"ח, האם יעלה על הדעת כי אישה שהותקפה מינית שוב, ושוב, ושוב במשך תקופה ממושכת, לא תזכה בפיצוי בלא הוכחת נזק על עבירות חמורות בהרבה? יש לקבוע בחקיקה כי כל קרבן סחר צריכה לקבל על כל תקיפה מינית בידי לקוח לכל הפחות את אותו סכום שלו זכאית קרבן הטרדה מינית – 50,000 ש"ח. בהיעדר מידע מדויק על מספר הלקוחות שפקדו את אותה אישה בכל יום יש לעשות שימוש בממוצע הידוע בנושא זה לגורמים שונים, ובהם לוועדת החקירה הפרלמנטרית ולארגונים חוץ-ממשלתיים.¹¹⁵

4. ראשי נזק

(א) פגיעה בזכויות לכבוד, לחירות ולאוטונומיה

הפגיעה בזכות לאוטונומיה הוכרה בשנים האחרונות כראש נזק עצמאי, ותוצאותיה של הפגיעה בזכות זו נדונו לאחרונה בהרחבה בפסיקה בעקבות פסיקתו של בית המשפט העליון בעניין דעקה.¹¹⁶ ראש הנזק של פגיעה באוטונומיה מתייחד בכך שאינו דורש

113 לפי סעיף 11 לפקודת הנזיקין [נוסח חדש], התשכ"ח-1968, הקובע כי ניתן לתבוע מעוולים משותפים ביחד ולחוד על עוולה שביצעו במשותף.

114 לפי סעיף 12, שם, הדין באחריותו של משדל.

115 במאמרם של נעמי לבנקרון ויוסי דהאן אשה עוברת לסוחר (2003) 27 ציינו המחברים כי הסכומים נעים בין 100-600 ש"ח, והמחיר תלוי באקט המיני המבוקש. דוח הביניים של ועדת החקירה הפרלמנטרית, דצמבר 2002, שנכתב בסמוך לתקופה שבה נכפתה התובעת לעסוק בזנות, קובע כי קרבנות סחר מאולצות לקבל 10-15 לקוחות ביום; על כל לקוח מתקבל תשלום של 100-120 ש"ח ליום, ואלהן מועברים כעשרים שקלים (ראו: דוח ביניים של ועדת החקירה הפרלמנטרית בנושא סחר בבני אדם, דצמבר 2002, עמ' 6). דוח ועדת החקירה הפרלמנטרית, מרץ 2005, עמ' 19, קובע כי המחיר הממוצע למגע מיני הוא 120 ש"ח.

116 בע"א 2781/93 דעקה נ' בית החולים "כרמל", פ"ד נג(4) 526 (1998) (להלן: עניין דעקה). בפסק הדין עלתה השאלה אם יש לחייב את בית החולים שרופאיו ביצעו ניתוח בכתף המערערת ללא הסכמתה ותוך פגיעה אפוא באוטונומיה שלה, בפיצוי בגין הנזקים שנגרמו לה בעקבות הניתוח. שאלה זו התעוררה ביתר חריפות משנקבע שהתובעת באותו מקרה לא

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

גרימת נזק כלשהו; עצם הנזק הוא הפגיעה בזכותו של האדם לבחור. קיימות כמה דרכים להמשגת הנזק לצורך ראש נזק זה: מבחן אובייקטיבי או סובייקטיבי לעניין הפגיעה ברגשות; מבחן אובייקטיבי קנייני לעניין עצם שלילת החירות/אוטונומיה (ללא קשר לשאלת הפגיעה ברגשות שפגיעה זו יוצרת); מבחן אובייקטיבי שמטרתו אישור הערך החברתי הרלוונטי (חירות, אוטונומיה, שוויון נשים,¹¹⁷ כבוד) ולהרתיע מפני הפגיעה בערך זה.¹¹⁸ סכומי הפיצויים שפוסקים בתי המשפט בגין ראש נזק זה משקפים פגיעה בודדת באוטונומיה, של אדם אחד, ללא כוונת זדון בלב המזיקים, ומרבית הפסיקה בקשר לפגיעה באוטונומיה נוגעת לשלילת כוח הבחירה של התובעת, ולא דווקא להעמדתה במצב לא רצוי מבחינתה. לפיכך ראש הנזק מפוצה בסכומים נמוכים יחסית הנעים לרוב בין 15,000 ל-35,000 ש"ח.¹¹⁹ אך מה דינו של אדם שפגע בזדון שוב ושוב בקרבנו – בכבודו ובזכותו לאוטונומיה – וכן בנשים אחרות למטרות רווח אישי? האוטונומיה של

סבלה מכל סוג נזק אחר. השופט אור, שכתב את דעת הרוב בפסק הדין, קבע כי פגיעה בנוחות גופנית, סבל ופחד, גם אם אין להם כל ביטוי פיזי, וגם אם הם אינם מתלווים לפגיעה פיזית שהיא, עשויים להוות נזק בר פיצוי בניזיקין, וכך גם כאשר לפגיעה בכבודו של אדם וברגשותיו, המהווה ראש נזק עיקרי בעולת התקיפה ובעולתה של כליאת שווא. אשר לגובה הפיצוי נפסק שכמו בעניין נזקים לא ממוניים אחרים, הפיצוי נתון לשיקול דעתו של בית המשפט, והוא ייקבע בדרך של אומדנה המבוססת על הכרעה של מכלול נסיבות העניין ועל התרשמותו של בית המשפט, שצריך לתת משקל ראוי לכך שנפגעה זכות יסוד, מחד, אך לא לפסוק פיצויים מופרזים, מאידך.

117 סחר בנשים פוגע לא רק בקרבנות הספציפיים אלא גם במעמדן של נשים בחברה ובנשים עצמן, שכן הסחר מאשש תפיסות פוגעניות של נשים כאובייקט מיני.

118 גישה זו משתמעת מפסיקת בית המשפט ע"א 1081/00 אבנעל חברה להפצה בע"מ נ' מדינת ישראל, פ"ד נט(5) 193 (2005) כיוון שקשה להצדיק את התוצאה שם משיקולי פיצויים. ראו: צחי קרן פז "פיצוי בשל פגיעה באוטונומיה: הערכה נורמטיבית, התפתחויות עדכניות ומגמות עתידיות" (טרם פורסם, עתיד להתפרסם בהמשפט יא (2007))

119 בעניין דעקה, לעיל ה"ש 116, פסקו למערכת פיצוי בגובה של 15,000 ש"ח בגין הפגיעה בזכותה לאוטונומיה בלבד; בעניין כץ נערכה לתובעת בדיקת ERCP ללא הסבר נאות וללא הסכמה מדעת, ובשל כך נפסקו לה 50,000 (ת"א י"ם) 1277/98 כץ נגד בית חולים ביקור חולים, פורסם במאגר נבו (7.12.04); בעניין בן שושן הרתה התובעת לאחר טיפולי פוריות ממושכים, עברה הליך של דילול עוברים בהמלצת בית החולים והפילה את כל העוברים, כפי הנראה בשל הדילול, שסיכנוניו לא הוסברו לה במלואם. בשל הפגיעה באוטונומיה של התובעת נפסקו לה 200,000 ש"ח פיצויים (ת"א ח"י) 10447/97 בן שושן נ' פרופ' איבשץ, פורסם במאגר נבו (10.3.04); בעניין עזבון המנוח בוים ז"ל נפסקו פיצויים של 25,000 ש"ח בשל פגיעה באוטונומיה, שכן לא הוסברו למנוח מלוא הסיכונים הנירולוגיים בהליך (ת"א ת"א) 1180/97 עזבון המנוח בוים ז"ל נ' פרופ' מור, פורסם במאגר נבו (2003).

קרבתו הסחר וזכותו לכבוד נפגעו עם כל יום שחלף, בהיותו מוחזקות בשבי, עם כל לקוח שקיבלו, בכל רגע נתון שבו היו קרבן סחר ולא אדם חופשי. עת בא בית המשפט לשקול את מידת הפגיעה באוטונומיה של קרבתו הסחר, עליו לשים את לבו לעובדה זו ולפצותו בסכום ההולם את טיב הפגיעה ואת מטרת הפוגע ואת השפעתה על הקרבן ועל נשים אחרות במצבה. לכן יש להבחין בין הנזק הנגרם בפסיקה הדנה בפגיעה באוטונומיה של קרבתו הסחר לבין פגיעה מסוג אחר. במקרה של קרבתו סחר שלילת האוטונומיה גורמת לנזקים תוצאתיים חמורים ביותר, ולכן אין לראות בגובה הפיצוי שנפסק במקרים אחרים כאינדיקציה לפיצוי הראוי במקרים של קרבתו סחר. כך למשל אם אישה שתבעה בשל עגינותה¹²⁰ זכתה לסכום של 425,000 ש"ח משום שנשללת ממנה, בין השאר, הזכות לחיי מין, הרי שהפיצוי לקרבן סחר צריך להיות גבוה בהרבה משום שנכפים עליה מעשי אונס חוזרים ונשנים.

(ב) פיצויים עונשיים

פיצויים עונשיים מוגדרים כפיצויים שעל המזיק לשלם לניזוק בסכום שאינו משקף הערכה של הנזק שגרם המזיק לניזוק על ידי עוולה, אלא בא להעניש את המזיק על התנהגותו המזיקה ובכך לבטא סלידה ממנה.¹²¹ בית המשפט העליון הכיר בסמכותו לפסוק פיצויים אלה במקרים שבהם ראוי לענוש את המזיק על התנהגותו.¹²² מנגנון הפיצוי העונשי הופעל בפסיקה כשזוהה נזק לכבוד ולרגשות הניזוק;¹²³ השימוש העיקרי בו נעשה בעולת התקיפה שנתפסה כמשפילה ופוגעת אפוא בכבוד הניזוק.¹²⁴ יסודות ההלכה בנושא הפיצויים העונשיים הונחו בעניין שניידר.¹²⁵ במהלך השנים חזרה הפסיקה וקבעה כי לבית המשפט בישראל סמכות לפסוק פיצויים עונשיים,¹²⁶ ובחוקים מסוימים

120 תמ"ש (י"ם) 19270/03 כ.ש נ' כ.פ., פורסם במאגר נבו (2004).
 121 יצחק אנגלרד, אהרן ברק ומישאל חשין דיני הנזיקין: תורת הנזיקין הכללית 579 (מהדורה שנייה, ג' טדסקי עורך, 1976). כן ראו: Linda L. Schlueter & Kenneth R. Redden, *Punitive Damages*, 1 28-33 (1976); William L. Prosser & W. Page Keeton, *Prosser & Keeton On Torts* (5th ed., West Publishing Co., St. Paul Minn. 1989).
 122 ע"א 30/72 פרידמן נ' סגל פ"ד כז(2) 225 (1973).
 123 ע"א 216/54 שניידר נ' גליק, פ"ד ט(2) 1331, 1335 (1955) (להלן: עניין שניידר).
 124 ע"א 256/62 רחמני נ' משיח, פ"ד יז(1) 552, 559 (1963).
 125 ראו: עניין שניידר, לעיל ה"ש 123.
 126 ע"א 81/55 כוכבי נ' בקר, פ"ד יא(1) 225, 234 (1957); ע"א 277/55 רבינוביץ נ' סלע, פ"ד יב(2) 1261 (1958); ע"א 30/72 פרידמן נ' סגל, פ"ד כז(2) 225, 237 (1973); ע"א 670/79 הוצאת עיתון "הארץ" בע"מ נ' מזרחי, פ"ד מא(2) 169, 205 (1987).

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

הוסמך בית המשפט במפורש לפסוק פיצויים אלו,¹²⁷ אך בפועל לא הרבו בתי המשפט להשתמש בהם. לאחרונה הייתה לפיצויים העונשיים עדנה מחודשת: בעניין אטינגר¹²⁸ דן בית המשפט העליון בעניין זה וקבע כי קיימים מקרים שבהם ניתן ואף ראוי לפסוק פיצויים עונשיים – מקרים שבהם התנהגות המזיק היא חמורה במיוחד או שיש עמה פגיעה קשה בזכויות חוקתיות – שכן הערך המוסף הטמון בפסיקת הפיצויים העונשיים הוא בעיקר באפקט ההרתעה ובחינוך נגד מעשים הראויים לגינוי ובחיזוק ההגנה לזכויות הראויות לכך. רציונל נוסף המובא בעניין אטינגר על ידי בית המשפט לפסיקת פיצויים עונשיים הוא קידום התכלית של הרתעה יעילה. תכלית זו רלוונטית במקרים שבהם מעשה העוולה של המזיק היה מחושב על ידיו כדי להביא למזיק טובת הנאה בשיעור העולה על סכום הפיצוי הצפוי. במקרה זה מטרת הפיצויים העונשיים היא לשלול מן הנתבע את פירות עוולתו, להבהיר לו – ולאחרים – כי העוולה אינה משתלמת ולגנות את התנהגות המזיק.

לאחרונה פסק בית משפט שלום פיצויים עונשיים בסך 300,000 ש"ח לתובע אשר שני אנשים תקפו אותו יחד, דקרו אותו קשות בגופו עד שכמעט גרמו למותו.¹²⁹ בפסק הדין נקבע כי פסיקת פיצויים עונשיים אמנם שמורה למקרים חריגים ויוצאי דופן, אך דקירה מעין זו המתוארת בעובדות התביעה היא ללא ספק מקרה חריג ויוצא דופן בשל כוונת התוקפים, בשל מידת הנזק ובשל "תת) תרבות הסכין" שהפכה נפוצה בחברה הישראלית.¹³⁰ כמו כן נפסקו פיצויים עונשיים לעובדים שהופלו במקום עבודתם על רקע מין ודת, ובכך נפגעה זכותם לשוויון,¹³¹ ובמקרי תקיפה מינית או הכאה של נשים על ידי בן זוגן.¹³²

למרות השימוש הנדיר בפיצויים עונשיים בפסיקה הישראלית, הרי שללא ספק עבירת הסחר בנשים היא אחת העבירות החמורות בספר העונשין הישראלי, הכוללת שלילת חירות, אלימות, אונס ועבירות נוספות, ולכן הטלת פיצויים עונשיים על מבצעה היא צעד

- 127 כגון סעיף 183 לחוק הפטנטים, התשכ"ז-1967.
- 128 ע"א 140/00 אטינגר נ' החברה לשיקום ופיתוח הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים בע"מ, פ"ד נח(4) 486 (2004) (להלן: עניין אטינגר).
- 129 בת"א (רמ') 3707/01 מדני נ' מסיקה, פורסם במאגר נבו (2005).
- 130 שם, בעמ' 7.
- 131 דב"ע (ארצי) נו/129-3 פלוטקין נ' אחים אייזנברג בע"מ, פורסם במאגר נבו (1997); דב"ע (ארצי) נו/3-50 האגודה לכפרי ילדים SOS נ' בן גרשון, פורסם במאגר נבו (1997).
- 132 תמ"ש (ת"א) 64901/96 פולק נ' פולק, פורסם במאגר נבו (2001); תמ"ש (ת"א) 6113/97 א.י. נ' א.ש, פורסם במאגר נבו (2002); תמ"ש 60811/00 פלונית נ' אלמוני, פורסם במאגר נבו (23.8.02).

מתבקש. בית המשפט הביע לא אחת את סלידתו מעבירה זו ודרש מאבק חורמה בה.¹³³ יתרון נוסף של הפיצויים העונשיים הוא שאף כאן, מעת שניתן פסק דין פלילי שבו הורשע הנאשם בסחר, ומוגשת תביעה אזרחית המתבססת על פסק דין זה, קרבן הסחר איננה נדרשת לפרט את נזקיה ולכמתם. מכיוון שלהפחתת כדאיותה הכלכלית של עבירת הסחר נודעת חשיבות רבה, צריך הפיצוי העונשי לעלות על הרווח הממוצע.¹³⁴

5. עשיית עושר ולא במשפט

חוק עשיית עושר ולא במשפט¹³⁵ הוא אחד הכלים החשובים ביותר, והזנוחים ביותר, בתביעותיהן האזרחיות של קרבנות הסחר.¹³⁶ החוק קובע חובת השבה למי שקיבל שלא כדין נכס, שירות או טובת הנאה מאדם אחר. הזוכה חייב להחזיר למזכה את שנטל ממנו, ואם השבה בעין היא בלתי אפשרית, או בלתי סבירה, יש לשלם את שווייה.¹³⁷ עד היום לא נעשה, למיטב ידיעתי, שימוש בכלי זה במסגרתן. תביעות שיוגשו במסגרת חוק זה אינן פיצוי על נזקיה של האישה, אלא השבת רווח בלבד, ורווחיו של הסוחר הם רק אינדיקציה לגובה הסכום, לא סיבה עצמאית ומנותקת מהקשר רחב יותר לדרישת הפיצוי. פסיקת הסכום המדויק צריכה להתבסס על מדד הרווח שהוצע לעיל ויורחב להלן. השיקולים העיקריים הנוגעים לשיעור ההשבה שייפסק הם מידת אשמתו של הנתבע, סוג האינטרס של התובע שאותו ניצל הנתבע לשם הפקת רווח, ייחודיותו של אינטרס זה, משמעותה של תרומת פעולת הנתבע להפקת הרווח, טיב מערכת היחסים בין הנתבע

133 להלן יובאו רק דוגמאות מעטות מהשפע הקיים – שפע שהינו רטורי מעיקרו, ואין בו מחויבות ממשית: ע"פ 7757/04 בורשטיין נ' מדינת ישראל, פ"ד נט(5) 218 (2005); בש"פ 9274/01 מדינת ישראל נ' ישי, פורסם במאגר נבו (2001); ע"פ 11196/02 פרודנטל נ' מדינת ישראל, פ"ד נז(6) 40 (2003); בש"פ 7542/00 חנוכוב נ' מדינת ישראל, פורסם במאגר נבו (2000).

134 לניתוח כלכלי של גובה שיעור הפיצויים העונשיים שיש לפסוק על מנת להשיג הרתעה אופטימלית ראו William M. Landes & Richard A. Posner, *The Economic Structure of Tort Law* 160-165, 184-185, 223-224 (Harvard University Press 1987); Robert Cooter, "Punitive Damages for Deterrence: When and How Much?", 40 *Ala. L. Rev.* 1146, 1148 (1989); A. Mitchell Polinsky & Steven Shavell, "Punitive Damages: An Economic Analysis", 111 *Harv. L. Rev.* 869, 873-874 (1998).

135 חוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט-1979.

136 בשל קוצר היריעה, הדיון בנושא סוגיית עשיית העושר במאמר זה הוא קצר ואינו נוגע בנושא זה בכללותו. להרחבה בעניין עילת עשיית העושר ראו: דניאל פרידמן דיני עשיית עושר ולא במשפט כרך א (מהדורה שנייה, 1998).

137 סעיף 1 לחוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט-1979.

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

לתובע והקושי בחישוב תרומת התשומות של הנתבע ושל התובע בהפקת הרווח.¹³⁸ ככל שהאינטרס שנפגע נתפס כמרכזי יותר וחשוב יותר במשפט, כן ההגנה שתוענןק לו תהיה רחבה יותר, שיעור ההשבה יהיה גדול יותר, והנכונות להותיר רווח בידי הזוכה תצטמצם.¹³⁹

לעתים נדירות ינקטו בתי המשפט קו עונשי שבו יפסקו לתובע חלק מרכושו של הנתבע שאינו כפוף בפני עצמו לחובת ההשבה.¹⁴⁰ כאשר עבירה פלילית חמורה היא הגורם להתעשרות, ובמסגרתה נפגעו שלמות הגוף וקדושת החיים של הקרבן, יש לחייב בהשבה מלאה. הסכום שייפסק צריך לבטא את הערך החברתי שמעניקה החברה לאינטרסים אלו.¹⁴¹

6. נטל הוכחת הנזק ודרך הוכחת שיעורו

כפי שפורט לעיל, קשיים ניכרים עומדים בפני קרבנות סחר בבואן לתבוע את נזקהן בבתי המשפט. הן אינן יודעות להצביע בבירור על כל רכיבי הנזק שנגרמו להן – מי היו לקוחותיהן, מה היה מספרם, מי היו שותפיו לדבר עבירה של הסוחר ועוד. קשיים אובייקטיביים אלו ואחרים, בייחוד אם הם נידונים לאחר שהוכחה אחריותו של הסוחר לסחר בתובעת בהליך הפלילי, צריכים להיות מגולגלים לפתחו של הנתבע ולא להיוותר כנטל המוטל על התובעת.

דוקטרינת הנזק הראייתי מציעה כי כאשר התנהגות התובע שוללת מהנתבע סיכוי להוכיח את שיעורו של הנזק שנגרם לו, נוצר נזק ראייתי שתוצאתו תהיה העברת נטל השכנוע מכתפי התובע לכתפי הנתבע או חיובו של הנתבע בפיצוי נזיקי בגין הנזק

138 צחי קרן פז "פרסום אודות עבירה או פרסום בשל עבירה? על בעיית הכללת החסר בחוק חילוט רווחים מפרסומים שעניינם עבירות" הפרקליט מח(2) 459 (2006).

139 ראו באופן כללי: Hanoch Dagan, *Unjust Enrichment: A Study of Privet Law and Public Values* (1997).

140 קרן פז, לעיל ה"ש 138.

141 תביעות שעניינן דומה, העוסקות בשכר שהופק מעבודת כפייה, הוגשו בשנים האחרונות בארצות הברית. מדובר בסדרת תביעות שעניינן תביעות של עבדים או צאצאיהם נגד התאגידים שבהם אולצו לעבוד. התביעות התחלקו לשתי קבוצות: תביעות הנוגעות לעבודת כפייה שנכפתה על ידי אזרחים ששהו בשטחים הכבושים בידי גרמניה במהלך מלחמת העולם השנייה, נגד התאגידים שניצלו את עבודתם במפעלים ובמחנות, וכן של צאצאי עבדים אפריקנים בארצות הברית בשל אותה עילה. לדיון מקיף בתביעות אלו, בפרט, ובסוגיית עשיית העושר, בכלל, ראו: Hanoch Dagan, *The Law and Ethics of Restitution*, (2004) 246-260.

שגרם.¹⁴² היחס אל דוקטרינת הנזק הראייתי בבתי המשפט נחלק בין הפן הראייתי של הדוקטרינה, המעביר את הנטל למזיק בנוגע לאחריות כיוון שמעשיו או מחדליו הרשלניים מנעו מהתובע לדעת את האמת על מעשי הנתבע וגרמו לנזק, לבין הפן הנזיקי (שטרם אומץ בבתי המשפט) הרואה בגרימת הנזק ברשלנות מעשה עוולה המצדיק פיצוי בשיעור של פיצוי על פי סיכוי.¹⁴³ אחד המצבים שהוכרו בפסיקה כמתאימים לפיצוי על פי סיכוי הוא מצב שבו התנהגות הנתבע מנעה מן התובע אפשרות להוכיח את נזקו המדויק תוך הצבת קשיים סובייקטיביים בדרכו.¹⁴⁴ מצב כזה מאפיין לרוב את קרבנות הסחר: הן מתקשות להוכיח את נזקן הפיזי והנפשי במדויק ואת הרווח שהפיק הסוחר מגופן; הן מתקשות להוכיח את הקשר בין מעשי הסוחר לנזק. כאן על בית המשפט להעריך את גובה הנזק הפיזי או הנפשי שנגרם לקרבנות, ועל האדם שסחר בהן לפצותן בגין נזק זה. כלי נוסף שניתן לעשות בו שימוש במצב זה הוא "מדד רווח" שיקבע רווחיו של כל סוחר מכל קרבן סחר. במדד זה ייעשה שימוש כאשר קרבן הסחר גורשה בטרם הספיקה להעיד. מדד זה יאפשר לבית המשפט ללמוד מה היה היקף הרווחים שהפיק הסוחר מאותו קרבן ספציפי, והוא ייעשה על פי פרמטרים שנקבעו בדוחות רשמיים כגון זה של ועדת החקירה הפרלמנטרית בנושא הסחר בנשים. לפי מדד הרווח המוצע, יש לקבוע בחוק חזקה הניתנת לסתירה בידי הסוחר, ולפיה יש לקבוע כי כל סוחר, באשר הוא, הפיק רווחים מן הסחר. כמו כן יש לקבוע כיצד לחשב רווח זה קרוב ככל האפשר למציאות. חישוב הרווחים¹⁴⁵ ייעשה על ידי הכפלה פשוטה של האתנן שאותו גובה הסוחר מכל

142 לדיון נרחב בדוקטרינה ראו אריאל פורת ואלכס שטיין "דוקטרינת הנזק הראייתי: ההצדקות לאימוצה ויישומה במצבים טיפוסיים של אי ודאות בגרימת נזקים" עיוני משפט כא 191 (1998).

143 לעניין חישוב הפיצוי ראו אריאל פורת "פיצוי בגין יצירת סיכון ופגיעה בסיכוי" עיוני משפט כג 605 (2005). המאמר מציע להטיל אחריות נזיקית בגין פגיעה בסיכוי, אחריות שהיקפה נקבע על פי ההסתברות שההתנהגות העוולתית של המזיק גרמה לנזקו של הניזוק.

144 כמה מפסקי הדין שבהם הועבר נטל בשל נזק ראייתי: ע"א 6160/99 דרוקמן נ' בית החולים לניאדו, פ"ד נה(3) 117 (2001); ע"א 2989/95 קורנץ נ' מרכז רפואי ספיר – בית חולים מאיר, פ"ד נא(4) 687 (1997); ע"א 361/00 דאהר נ' סרן, פ"ד נט(4) 310 (2005); ע"א 8151/98 שטרנברג נ' צ'צ'יק, פ"ד נו(1) 539 (2001); ע"א Aerocon C.C. 7905/98 נ' הוק תעופה בע"מ, פ"ד נה(4) 387, 395-397 (2001).

145 פסיקה לפי ממוצע אריתמטי נעשית פעמים רבות לצורך חישוב שכר לפי השכר הממוצע במשק כאשר עולה טענה של אובדן השתכרות, או כאשר מדובר בקטינים שטרם גיבשו דפוס השתכרות אינדיווידואלי. ראו למשל: רע"א 2531/98 גולדשמיט נ' פוגל, פ"ד נב(2) 577, 581 (1998); ע"א 384/87 פורת נ' כלל בע"מ, פ"ד מז(3) 656, 657 (1989).

**"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות
סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו**

לקוח (120-150 ש"ח)¹⁴⁶ במספר הלקוחות היומי הממוצע בכתי הבושת – כעשרה ליום.¹⁴⁷ לאחר שיכמת בית המשפט את נזקי הקרבן לפי מדד רווח זה, יוכל הסוחר לנסות ולהפריך את הסכום שקבע בית המשפט באמצעות נתונים הידועים לו, ובלבד שהם מבוססים ונתמכים במידע חיצוני למידע שבידו ובידיהם של שותפיו לעבירה.¹⁴⁸ אשר לשיעורו של הנזק, נראה כי על בית המשפט לפסוק על דרך האומדנא.¹⁴⁹ כמו כן יש לשקול אימוץ גורמים שעל בית המשפט להתחשב בהם לצורך תביעה אזרחית בגין סחר בנשים ובגין כפיית עיסוק בזנות.¹⁵⁰ בין השאר, יש להביא בחשבון יחסי תלות ואמון, פערי כוחות (כגון גיל מבוגר של הסוחר לעומת גיל צעיר של הקרבן, ניסיון חיים, מעמד כלכלי וחברתי); מצוקה קיומית (עוני קשה, מחסור במזון, בבגדים, היעדר קורת גג, היעדר מסגרת משפחתית תומכת); שליטה פיזית בחיי הקרבן (החזקת הקרבן במקום סגור והטלת איסורים על תנועה חופשית ועצמאית שלה (כך שהקרבן לא תוכל לברוח); החזקת דרכונה של הקרבן; מניעת גישה למקורות כספיים; שליטה באספקת האוכל, הבגדים, התרופות ושאר צרכיה החיוניים של התובעת; שליטה נפשית בקרבן (על ידי יצירת אווירת טרור

- 146 ראו לעיל ה"ש 115 לעניין זה.
- 147 מרבית קרבנות הסחר מועסקות 30 יום בחודש, וניתן להם יום חופש אחד בלבד כך שאף הצורך לנכות ימי חופשה, לו טענה זו הייתה מתקבלת, איננו קיים.
- 148 אף שצריכת מין בתשלום איננה נחשבת עבירה בישראל, הרי שלטעמי לעניין תביעות אזרחיות אלו יש לראות בלקוחות שותפים לדבר עבירה של הסוחרים. ואמנם, בתיקים שנדונו עד היום הוגשו לכל הפחות בשני מקרים תצהירים של לקוחות שתמכו בטענות הסוחרים. עצם הקשר בין השניים, שבחטא הורתו, ורצונו של הלקוח "לטהר את עצמו" מן החשד התלוי למעשה נגדו כי קיים יחסי מין עם קרבן סחר שהוחזקה בניגוד לרצונה, יש בהם כדי להשליך על מהימנותה של עדותו, ולכן לטעמי יש לפסלה.
- 149 עקרון היסוד הוא כי אם ניתן להביא נתונים מדויקים, ואלו לא הובאו לפני בית המשפט, יש בכך כדי להכשיל את התביעה כולה. עם זאת כאשר בשל הנסיבות לא ניתן להביא נתונים מדויקים, בית המשפט יוריד את רמת הוודאות הנדרשת ולעתים יפסוק בדרך של אומדנא. פסיקה על דרך האומדנא נעשית בעניין פיצוי בשל כאב וסבל, וכך גם פיצויים עונשיים. ראו: ע"א (ת"א) 1435/99 בן מלך נ' בנק כללי לישראל בע"מ, פורסם במאגר נבו (2004); ע"א (נצ') 302/96 מינהל מקרקעי ישראל נ' מוניב, פורסם במאגר נבו (1999); ע"א 355/80 אניסימוב בע"מ נ' מלון טירת בת שבע בע"מ, פ"ד לה (2) 804, 800 (1981); ע"א 3499/98 ארט חברה לביטוח בע"מ נ' טדגו, פורסם במאגר נבו (2002); ע"א (ב"ש) 2020/95 תנעמי נ' אלחא תעשיות, פורסם במאגר נבו (2001); ע"א 644/71 שאבי נ' בן יצחק, פ"ד כו (2) 291 (1972); ת"א (חי') 450/96 חברת מנו מ. מריטיים בע"מ נ' Black Sea Shipping Companies (U.S.A) Inc, פ"מ תשנ"ח (2) 229 (1998).
- 150 Catharine A. MacKinnon, *Sex Equality* 1487-1506 (Foundation Press New York 2001).

ופחד, איומים, סחטנות וכן בעזרת מניפולציות רגשיות); השפלת הקרבן; גזילת כסף הקרבן; כפיית מגע מיני (עם הסרסור/סוחר; עם לקוחות; כל אקט לפי דרישת הלקוח ובכלל זה פעולות כואבות ומשפילות); סיכון חייה של הקרבן (מניעת שימוש בקונדום, מניעת טיפול רפואי הולם, כפיית עבודה בעת מחלה); הכאת הקרבן וגרימת כאב וייסורים באמצעים אחרים; תנאים קשים (מספר רב של לקוחות, שעות עבודה ארוכות ללא הפסקות, היעדר חופשות, חוסר יכולת לדחות לקוחות). כמו כן יש להביא בחשבון שכר אבוד, הזדמנויות אבודות, פציעות פיזיות ותקופות מעצר בכלא הנזקפות לעובדת היותה שלא כדין, ושלא מבחירה, במדינה זרה.¹⁵¹

7. טענות שעל בית המשפט לדחות על הסף

מינסוטה ופלורידה עיגנו בחקיקתן כמה איסורים בנוגע לדרך ניהול ההליך המשפטי בתביעותיהן של קרבנות סחר: נאסרה חקירה פוגענית של התובעת; נאסרה חקירתה על עברה המיני; אין לשאול את התובעת מדוע לא ברחה מסוחריה; אין להעלות את הטענה כי התובעת עבדה בזנות עובר להפיכתה לקרבן סחר; לא תתקבל טענה כי בעליו של בית הבושת תלה בו כרזות האוסרות על קיום יחסי מין, וכי התובעת קיימה יחסי מין עם הלקוחות על דעת עצמה, ללא אישורו של בעל המקום.¹⁵² כמו כן יש לבחון בזהירות מרבית טענות נוספות (ולשקול דחייה שלהן על הסף) המועלות תדיר על ידי עורכי דינם של סוחרי הנשים, הן בהליך הפלילי הן בהליך האזרחי, טענות המאופיינות בניסיון להעניק חזות עסקית רגילה לסחר בבני אדם כאילו מדובר בעסקה שנכרתה בין צדדים בגירים ומסכימים. כל טענה מסוג זה שתתקבל על ידי בית המשפט תעניק למעשה לגיטימציה לסחר בבני אדם ותראה בו עסקה כלכלית לכל דבר ועניין. הטענות הנפוצות ביותר המקובלות על עורכי דינם של סוחרים הן אלה: הטענה שהסכמת¹⁵³ הקרבן לרכישתה בידי אחר מרוקנת מתוכן את עבירת הסחר, ולמעשה היא

151 Cao, לעיל ה"ש 41, בעמ' 1316.

152 Fla. Stat. § 796.09 (2006).

153 טענה בדבר הסכמת הקרבן מועלית שוב ושוב בהליכים הפליליים אף שבית המשפט שב ופסק כי להסכמה מעין זו אין כל נפקות שהיא: תפ"ח (ב"ש) 910/02 מדינת ישראל נ' דושקר, פ"מ תשס"ב(1) 625 (2002); תפ"ח (י-ם) 5049/02 מדינת ישראל נ' חסון, פורסם במאגר נבו (2002); ב"ש (חי') 1422/02 מטוסובסקי נ' מדינת ישראל, פורסם במאגר נבו (2002); ב"ש (ב"ש) 20737/02 ולדימיר נ' מדינת ישראל, פורסם במאגר נבו (2002); ב"ש (חי') 4299/01 מדינת ישראל נ' שרייפר, פורסם במאגר נבו (2001); ת"פ (חי') 212/01 מדינת ישראל נ' חיון, פורסם במאגר נבו (2001); ב"ש (חי') 1207/01 מדינת ישראל נ' פדלון, פורסם במאגר נבו (2001); תפ"ח (ת"א) 1158/01 מדינת ישראל נ' שמואלוב, פורסם

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

חוזה לגיטימי בין שני צדדים;¹⁵⁴ טענות של פסול במעשי האישה, כגון אשם תורם;¹⁵⁵ טענות בנושא זכות קיזוז של הסוחרים.¹⁵⁶ טענות אלו יכולות וצריכות להידחות על ידי בתי המשפט על הסף, בייחוד כאשר הן מועלות על ידי עורכי הדין בהליך האזרחי, ולאחר שנקבע בהליך הפלילי כי מדובר בסחר בבני אדם או בעבירות הנלוות לסחר זה.

ה. של מי הכסף הזה, לעזאזל?

כפי שהובהר לעיל, קרבנות סחר רבות מעוניינות בעיקר בסיכויי הפרקטיים של ההליך המשפטי ובשאלה אם באפשרותו להעניק להן פיצוי ריאלי כלשהו. במרבית התיקים, ובייחוד באלו שבהם קדמה הרשעה בהליך הפלילי להליך האזרחי, השאלה בדרך כלל איננה ידו של מי תהיה על העליונה בהליך המשפטי, אלא רק מה יהיה שיעורו של הפיצוי; אך בפועל קשה, ולעתים בלתי אפשרי, לאכוף את פסק הדין על הסוחרים, דבר המרוקן ב"מבחן התוצאה" את ההליך המשפטי האזרחי כולו מתוכן, מבחינת הנשים. לכן על מנת שהליך זה יעצימן ולא יחלישן בכך שפעם נוספת ימנע מהן הסוחר לקבל את הסכומים המגיעים להן כדין, יש לוודא כי הנשים אמנם יקבלו את סכומי הכסף הנפסקים להן, אם לא מידי הסוחרים – ממקור אחר.¹⁵⁷

במאגר נבו (2002); תפ"ח (ת"א) 1060/02 מדינת ישראל נ' אילינסקי, פורסם במאגר נבו (2002); תפ"ח (ת"א) 1075/03 פרקליטות מחוז ת"א – פלילי נ' מלוקנדוב, פורסם במאגר נבו (2004).

154 סעיף 6 לחוק עשיית עושר, התשל"ט-1979 מאפשר העלאת טענה בדבר קיומו של חוזה בין הצדדים כשולל הענקת סעד לפי החוק.

155 סעיף 68 לפקודת הנוזיקין [נוסח חדש], התשכ"ח-1968. הגנת האשם התורם היא ההגנה הנפוצה ביותר בדיני הנוזיקין. בית המשפט בוחן את מידת אשמתו של התובע ואת תרומתו לנזק, והוא יפחית את הפיצוי שיפסוק בהתאם.

156 בעניין מולדובנובה הכיר בית הדין, בהערת אגב, בקיומה של זכות הקיזוז של הסוחרים. בעילות אחרות, לעתים בתי המשפט מאפשרים השבה של מלוא הרווח: ע"א 8483/02 אלוניאל בע"מ נ' מקדונלד, פ"ד נח(4) 314 (2004); *Edwards v. Lee's Adm'r*, 96 S.W. 2d (1936); *Pan Coal Co. v. Garland Pocahontas Coal Co.*, 125 S.E. 226 (1924). לעתים הסתפקו בתי המשפט בהשבה חלקית בלבד: *Young v. Ethyl Corp.*, 581 F. 2d 715 (1978); *Greenwood v. Bennett*, [1973] Q.B. 195 (Eng. C.A. 1972).

157 הדברים נכונים הן כשמדובר בהליך הפלילי הן כשמדובר בהליך האזרחי. בשניהם נמנעים הסוחרים מלשלם את הסכום שהושת עליהם.

פרק זה ינסה לפתור את הקשיים הקיימים כיום בתשלום פיצויים לקרבנות. במסגרתו אבחן בקצרה את המודלים הקיימים לפיצוי קרבנות עבירה בעולם ואציע מודל לקרן ייחודית לפיצוי קרבנות סחר בישראל.

1. משפט משווה – דרכים לפיצוי קרבנות עבירה

מדינות שונות בעולם החלו לבנות בשנים האחרונות מודלים מתקדמים לפיצוי קרבנות, והן לוקחות חלק גדל והולך באחריות לפיצוי ואינן משאירות אותו עוד לשיקול דעתם של העברייין או של בתי המשפט. בעולם קיימים כיום חמישה סוגים שונים של פיצוי: ¹⁵⁸ הסוג הראשון הוא פיצוי ישיר מן העברייין לקרבן, הוא המודל הקיים כיום בישראל; סוג פיצוי שני הוא שיטת הביטחון הסוציאלי, שלפיה המדינה מפצה את נפגע העבירה ללא קשר להליך הפלילי, וגם במקרים שבהם לא נתפס העברייין; ¹⁵⁹ אפשרות שלישית היא פיצוי מקופה כללית הממומנת על ידי עבריינים – הכספים שהעבריינים מעבירים לקופה נקבעים לפי סוג העבירה שעברו, לפי הנזק שגרמו לקרבן ולפי יכולתם הכלכלית; סוג רביעי הוא שילוב של פיצוי מן העברייין ומן המדינה: כאשר העברייין אינו מסוגל לשלם המדינה נכנסת בנעליו; הסוג החמישי הוא שילוב של פיצוי מידי העברייין שפגע בנפגע הספציפי לבין קופת העבריינים, וכאשר העברייין אינו מסוגל לפצות את הנפגע, תעבור חובת הפיצוי לקופה הכללית, הממומנת בידי עבריינים. שיטות פיצוי מתקדמות נהוגות כיום בארצות הברית, ¹⁶⁰ באנגליה ¹⁶¹ ובמדינות נוספות.

158 חלוקה זו לקוחה ממאמרה של אסנת אלירם "פיצויים לקרבן העבירה" מחקרי משפט יט 205, 210 (2002).

159 זהו ההסדר שעליו הומלץ באמנה לפיצוי קרבנות עבירה Convention of the Compensation of Violent (ראו: <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Word/116.doc>), והוא הנפוץ ביותר בעולם כיום. כך למשל בגרמניה קיימת, זה שנים, מדיניות ממלכתית מקפת של סיוע ותמיכה לקרבנות עבירה. נפגע עבירה זכאי לקבל גמלה אם היה קרבן לתקיפה בלתי חוקית, לאלימה מכוונת, או שנפגע במהלך ניסיון לגיטימי למנוע תקיפה כזו. הוא יכול לתבוע פיצוי מהמדינה אם נפגע מפשע אלים וכושר ההשתכרות שלו פחת; הוא יכול לקבל גמלה מן הביטוח הרפואי; חוק פדרלי מעניק מימון פדרלי של ארבעים אחוז מן הפיצוי מקופת המדינה. על מצבם של קרבנות עבירה בגרמניה ראו אורי ינאי "מעמדם וזכויותיהם של נפגעי פשיעה אלימה בגרמניה" ביטחון סוציאלי 84, 65-84 (2004).

160 החוק (Victims of Crime Act of 1984, 42 U.S.C. §10601 (1984)) מקים קרן מיוחדת לפיצוי קרבנות פשיעה. המימון מגיע מקנסות ומרווחי עבריינים שחתמו חוזים על הפקת רווחים מעבריינותם (סרט, ספר, ריאיון).

161 Criminal Injuries Compensation Act, 1995, ch.53 (Eng) החוק מאפשר לקרבן לבחור אם לקבל את הפיצוי מהמדינה או מהעברייין. לביקורת על השיטה הנהוגה באנגליה ראו: Peter

2. הצעה למודל ישראלי של קרן

להקמת קרן ייעודית לקרבנות סחר חשיבות רבה במאבק בסחר בבני אדם. הקרן תוכל לתת מענה לחלק ניכר מהבעיות שנוכרו במאמר זה, ויש ביכולתה לשנות את כללי היסוד של המשוואה, של סוחרים מתעשרים שלא כדין ושל קרבנות סחר השכות לארצן בחוסר כול, וחלקן ייסחרו שוב ושוב. עם זאת קרן ייעודית לקרבנות סחר יוצרת בעיות תאורטיות קשות, העומדות בלב לבן של סוגיית הפיצוי במשפט הנזיקי. האם על הקרן להשיב לנשים את הסכום השלם שהופק מגופן תוך שימוש במדד הרווח שהוצע כאן? סכום הרווח המופק על חשבונה של כל אישה גבוה בהרבה מזה הנחוצן לה לשיקום במדינת המוצא, אך האם ניתן לשלול ממנה כל סכום שהוא שהופק על חשבונה לטובת מטרה כללית? פער זה יוצר מתח בין תפיסה אינטרניזית של צדק מתקן, מחד, שלפיה על האישה לקבל את הגבוה מבין הרווחים שהופקו על חשבונה או מהנזק שנגרם לה, לבין גישה שיקומית תועלתנית, מאידך, שלפיה יש לשקול שימוש בחלק מכספים אלו לשם מתן עזרה לקרבנות אחרות שלא תבעו. הקרן המוצעת מבקשת להלך בין הטיפות ולאפשר השגת שתי המטרות בו זמנית. קרן זו איננה מבקשת לפטור את סוחרי הנשים מאחריותם לנזקי קרבנותיהם – להפך: לוודא כי חלק ניכר של רווחיהם יועבר ליד הנשים, אם ישירות מידיהם ואם דרך המדינה בדמות מס או קנס.

בישראל קיימת כיום קרן חילוט שהוקמה מכוח פקודת הסמים המסוכנים,¹⁶² ומועבר אליה גם רכוש המחולט מכוח חוק איסור הלבנת הון, כמו כן קיימות כמה הצעות להקמתן של קרנות נוספות.¹⁶³ ועדת החקירה הפרלמנטרית הציעה להקים קרן מיוחדת עבור

Duff, "The Measure of Criminal Injuries Compensation: Political Pragmatism or Dog's Dinner?", 18 *Oxford J. Legal Stud.* 105 (1998).

¹⁶² סעיפים 35-36 לפקודת הסמים המסוכנים [נוסח חדש], התשל"ג-1973 קובעים חילוט חובה של הסמים ושל הכלים הנלווים להם, וכן כל רכוש שהוא שבית המשפט סבור שהושג באמצעות עסקת סמים. החוק קובע הליך חילוט אזרחי והליך חילוט פלילי. הכספים מועברים לקרן חילוט שמטרתה הן ביצוע חוק מאבק הלבנת הון ופקודת הסמים המסוכנים וכן מימון הרשות הלאומית למלחמה בסמים.

¹⁶³ קיימות כיום כמה הצעות להקמת קרנות ייעודיות לנושא מסוים, ובהן הצעה להקמת קרן למען ג'ונתן פולארד (הצעת חוק לקידום הפעילות למען שחרורו של יהונתן פולארד, התשס"ו-2006. ראו <http://www.knesset.gov.il/privatelaw/data/17/1621.rtf>), ולפי הצעת החוק אוצר המדינה יעביר לקרן ארבעה מיליון וחצי שקלים חדשים בשנה; וכן הצעה להקמת קרן לפיצוי נפגעי עישון (הצעת חוק פיצוי נפגעי עישון, התשס"ב-2002 ראו: <http://www.knesset.gov.il/privatelaw/data/15/4114.rtf>). על פי ההצעה, פעילות הקרן תמומן על ידי חברות הסיגריות, ולא על ידי אוצר המדינה.

קרבנות סחר, שאליה יועברו כספי הסוחרים, אך המחוקק מתמהמה לאשרה.¹⁶⁴ על פי הצעה זו, רכוש שיחולט וקנסות שייפסקו על ידי בית המשפט יופקדו על ידיו בקרן מיוחדת. על פי הצעת החוק, מטרתיה של קרן זו יהיו הגנה על קרבנות הסחר, מניעת העבירה ואכיפת האיסור הקבוע בחוק בעניינה.¹⁶⁵

לקרן במתכונת המוצעת שני חסרונות עיקריים: האחד, היא מותרת בידי מס הכנסה את כל הכספים שגבה מבתי הבושת; שנית, קרבנות הסחר עדיין נותרות ללא כל פיצוי כספי משמעותי. הכסף שהופק מגופן אמנם משמש למניעה, לאכיפה ולשיקומן, אך הן אינן זכאיות לקבל כל חלק ממנו. באופן זה הפיצוי הוא פטרנליסטי, אשר מותר למעשה את רווחי הסוחרים בידיהם או בידי המדינה בלי שהנשים יוכלו לעשות בו שימוש של ממש ולפתוח חיים חדשים. אין ספק כי יש חשיבות למימון המאבק בכספים אלו, דבר שיעניק תמריץ חיובי למדינה להמשיך המאבק, אך יש להותיר אפשרות לפיצוי כספי נכבד של הנשים מתוך קרן זו.

כפי שצוין לעיל, מאות קרבנות סחר מגורשות מישראל מדי שנה ללא פרוטה בכיסן. אם תוקם הקרן, גם נשים שלא ייטלו חלק בהליך הפלילי או יגישו תביעה אזרחית יוכלו ליהנות מפיצוי כלשהו, והפיצוי לא יותנה במעצרו של הסוחר או בהרשעתו. הקרן תיצור אחדות בין כלל קרבנות הסחר באפשרה פיצוי לפי קריטריונים אחידים. עם זאת חשוב להדגיש כי אין הקרן באה למנוע במתכונתה המוצעת את נגישותן של קרבנות סחר לערכאות המשפטיות, וקרובן סחר שתבחר לתבוע את האדם שסחר בה באופן אישי ולנסות להשיג את פיצוייה ממנו תוכל לעשות כן ללא קשר לקיומה של הקרן. אם תזכה קרבן הסחר בהליך הפלילי, והנתבע לא ישלם את חובו לה מסיבה כלשהי, יש לאפשר לה לקבל פיצויים מן הקרן לפי פרמטרים שייקבעו על ידה.

כמו כן על המחוקק לאפשר לקרן להיכנס בנעליהן של קרבנות סחר שאינן מעוניינות לתבוע את סוחריהן. האישה תמחה את זכויותיה לקרן,¹⁶⁶ תקבל פיצוי אחיד, כמו שאר הנשים, ואם ייפסקו לה פיצויים נוספים במהלך ההליך המשפטי, יעבור חלקם לידיה.¹⁶⁷ לקרן במתכונת המוצעת שני חסרונות עיקריים: האחד, האישה לא תפוצה דווקא על ידי הסוחר שפגע בה, אלא בידי המדינה, ולמעשה, היא תפוצה בכסף שהושג מחילוט

164 הצעת חוק לאיסור סחר בבני אדם, לעיל ה"ש 19.
 165 אלו הם למעשה שלושת הקריטריונים שקובע פרוטוקול האו"ם, לעיל ה"ש 19, בנושא הסחר בבני אדם: Protection, Prosecution, Prevention.
 166 ולצורך זה תידרש יצירת חריג לסעיף 22 לפקודת הנוזיקין [נוסח חדש], התשכ"ח-1968, האוסר על המחאתה של זכות באופן זה.
 167 הסדר דומה קיים בביטוח הלאומי, המתמרץ ניזוקים לשתף פעולה עם תביעות השיכוב של המוסד על ידי הבטחת רבע מהסכום הנפסק לטובת המוסד הניזוק.

"כסף משלהן" – תביעות אזרחיות של קרבנות סחר כנגד סוחריהן: ואף על פי כן נוע ינועו

רכושם של סוחרים אחרים. השני, במקרים רבים היא לא תאפשר לסוחר להתמודד עם קרבנו בבית המשפט, ובכך היא תמנע את העצמתה של קרבן הסחר. אולם חסרונות אלו מתגמדים אל מול יתרונותיה הרבים של הקרן ואל מול האפשרות המעשית לפיצוי שהיא מעניקה לקרבנות, אפשרות שכיום איננה בנמצא.

1. סוף דבר

שיקולים כלכליים כבדי משקל מבטיחים את כדאיותה ואת המשכיותה של עבירת הסחר. הסוחרים מפיקים רווח ניכר מן הנשים שבבעלותם; הנשים נכנסות אל מעגל הסחר עניות, ולרוב יוצאות ממנו במצב קשה משהיו כשנכנסו אליו; המדינה "גוזרת קופון" 168 מהסחר ומתעלמת מקרבנותיו. החקיקה הישראלית במתכונתה הנוכחית, ובייחוד פקודת הנזיקין וחוק הכניסה לישראל, עשויות לשחוק בטווח הארוך את נכונותן (המעטה, מלכתחילה) של הנשים לתבוע את סוחריהן. כניסתן של קרבנות הסחר למערכת המשפט כתובעות היא צעד שיש לעודד ככל הניתן, ואימוץ הצעדים המוצעים במאמר זה הוא נקודת פתיחה לקידום המאבק בסחר באמצעות הדאגה לקרבנותיו, מחד, תוך הפחתת כדאיותה הכלכלית של העבירה מנקודת מבטם של הסוחרים, מאידך.

במשפט האזרחי טמונה אפשרות להעצמת קרבנות הסחר, לשיקומן לאחר התעללות ממושכת, אולם רק שימוש זהיר ומושכל בכלי זה והתאמתו באופן מרבי לצורכי הנשים ישרתו את מטרתן של קרבנות הסחר באופן יעיל ובלתי להותירו כאות מתה בספר החוקים. כל תובעת היא עולם ומלואו. ניצחונה של אישה אחת בהליך משפטי וקבלת הפיצויים שנפסקו לה יכולים להשפיע על גורלה באופן ממשי, כמו גם על גורלן של רבות אחרות. ריבוי של תביעות אלו ושינוי הדין לפי ההצעות שהועלו במאמר זה יכולים להיות שלב חשוב בהליך שיקומן והעצמתן של קרבנות הסחר. ההליך האזרחי הוא חלק חשוב בפני עצמו עבור קרבנות הסחר, אף אם חלק גדול מבעייתן הוא כלכלי גרדא. בד בבד עם הליכי שיקומן יש לשקול גם שיקום באמצעות מערכת המשפט, באמצעות הליך אזרחי כנגד סוחריהן, ובמקביל יש לוודא כי הליך זה לא יהיה לשווא, וכי כאשר יפסוק בית המשפט לטובתן, הן יוכלו גם לגבות את הסכום הנפסק, ולא להסתפק אך באמירה דקלרטיבית שלא תועיל להן במאומה.

ההמלצות המופיעות במאמר זה מסתכמות באמירה פשוטה: על המשפט הישראלי להתנער מן התפיסה הרואה בנשים המועסקות בזנות פרוצות חסרות מוסר, לתפסן

נעמי לבנקרון

כקרבנות עבירה, ולנסות להעניק להן את מרב העזרה המתחייבת ממעמד זה. רק אם נראה בקרבנות הסחר נשים נפגעות עבירה, ולא עברייניות בפני עצמן; רק אם נגבש את הכלים המשפטיים הנדרשים למאבק ממשי בסחר ולשיקום קרבנות; רק אם ננסה להעצימן באמצעות המשפט, ולא רק לנצלן לתועלתו של ההליך הפלילי; אם ניתן לנשים אלו חדר משלהן, או לכל הפחות את האמצעים הנדרשים לרכישתן; אם נבין כי נשים אינן סחורה העוברת לסוחר, והן אינן אמצעי לסיפוק צרכים – או אז יחל המאבק הממשי בסחר בבני אדם.